

56 425/1927/2

ЕКОНОМИСТ

ОРГАН ДРУШТВА ЗА ЕКОНОМНУ И СОЦИЈАЛНУ
ПОЛИТИКУ

ГЛАВНИ УРЕДНИК
Д-р МИЛАН ТОДОРОВИЋ

ГОДИНА VII

БРОЈ 2

ФЕБРУАР, 1927.

БЕОГРАД
УРЕДНИШТВО И АДМИНИСТРАЦИЈА, КОЛАРЧЕВА УЛИЦА 1/II
1927

САДРЖАЈ:

— »ЕКОНОМИСТ« БРОЈ 2., ФЕБРУАР 1927 —

РАСПРАВЕ:

- Мита Ђ. Николић*, Наша биљна продукција 81
Д-р Ст., Наши предратни дугови у Француској 97

ЧЛАНЦИ:

- Ал. Вегнер*, Вредност нашег извоза 108
Д-р Иво Белин, План наше будуће железничке мреже 116
Д-р Инг. Милан Мариновић, Шумска привреда у 1926 години 122
Ник. Распоповић, Пројект закона за заштиту улагача 134
Јован С. Радуловић, Својина воде на Дојранском Језеру 146

ПРИВРЕД. ХРОНИКА:

- Д-р Д. Ј. Д.*, Из праксе Државног Савета 149

ПРЕГЛЕД ШТАМПЕ:

- Привредни чланци у јануару 1927 год. 158

Уредништво и администрација »Економиста« налази се у Коларчевој улици број 1, II спрат (Индустријска Комора).

Претплата на »Економист« износи Дин. 200.— на годину или полугодишње Дин. 100.—. Поједини бројеви 20 динара. Редовни чланови Друштва за Економну и Социјалну Политику добивају лист у *пола цене*.

Редовни чланови плаћају Дин. 1.000.— једном за свагда. Утемељачи 5000, а добротвори друштва 10.000 динара и добијају лист бесплатно.

За иностранство Дин. 250.— годишње. — Излази једанпут месечно најмање у *пет* штампаних табака.

Претплату на »Економист« примају све поште у Краљевини на чековни рачун Број 53.017 Поштанске Штедионице у Београду.

ЕКОНОМИСТ

ГОДИНА VII

ФЕБРУАР, 1927

БРОЈ 2

РАСПРАВЕ

МИТА Ђ. НИКОЛИЋ,

Наша биљна продукција

Наша биљна продукција је у развоју. Просечно узевши она је на изласку теснаца да се тако изразимо, пред којим су широка, плодна и пространа поља. По некоји крајеви Краљевине су већ поодавна изашли из тог теснаца, који су створили време, прилике, традиција, а много пута несхватање и незнање. Пространи терен за обилан и успешан рад постоји. Наравно он није подједнак за све наше покрајине. Он одговара њиховом културном нивоу с једне стране а с друге природним условима. Али ми данас нерасполажемо ни близу потребним средствима. Многи напори који су Краљевини Србији, били потребни до уједињења, а који су били махом упућивани прво на своје одржање и проширавање, скупљање чланова породице под један кров, апсорбовали су много и времена и средстава. У самом развоју је потребно из патријархалног прећи у стање, у које се савремено може корисно пренети и применити. Морало се стварати постепено прелазно стање. Хтело не хтело морало се задовољити много пута оним и онаквим, што и какво нам наша обилна, издашна природа даје. Није се могло свуда да стигне, није се имало када. Па и поред многобројних тешкоћа урађено је врло много. У много бољим приликама биле су области преко Дунава и Саве. Последице тога виде се и данас као што су се и раније виделе.

И ако је наше поднебље ћудљиво, ипак укупно узевши имамо необично повољне природне услове за биљну продукцију. Квалитети наших продуката су првокласни овакви, какви су, какве су створили поднебље и земља. Изнећемо их у следећем предледу.

Цереалије. — Домаћа пшеница заузима нарочито место у нашој спољној трговини. Она има свој реноме и квалитативни и квантитативни. Њен је општи назив банатска пшеница. Она је пшеница првог квалитета. Њена хектолитарска тежина пење се и до 88 кг. Њу су створили земља и поднебље, али у новије време и некоји правци у селекцији. Одликује се нарочито великим садржајем лепка. У млинарској европској индустрији меша се са сортама западне Европе, које оскудевају лепком. Тиме добија брашно у квалитету. Она има својих варијетета и локалних одлика као банатска у ужем смислу, бачванска, потиска, шомођска, сремска, поцерска, мачванска, младеновачка и т. д. Поред банатске пшенице гаје се у јужним крајевима сорте, које су врло сродне банатској или можда и воде порекло од ње. Оне још нису испитане, као ни белије, које се тамо гаје који вероватно припадају *tr. turgidum* Овде онде се дају запазите и по које сорте тврдунки (*tr. durum*). По ослобођењу унета је манитоба и ческа пресивка. Оне су показале одличне резултате, а нарочито манитоба, која има много сличности са пресивком. По непровереном сазнању и она се може употребити и као јара и као озима. На жалост ова одлична сорта, нарочито подесна за суве крајеве као јарица, није наишла на право разумевање, нити су о њеној ваљаности и особинама прикупљени и добивени тачни подаци. У сваком случају банатска пшеница биће и остаће пшеница краљевине. У повољним годинама, као што је била 1923. она поред велике хектолитарске тежине — богатства зрна у лепку — даје и врло велике приносе по јединици површине. Овде онде се може попети и до 40 тавара по хектару. Ово је по све обрнуто утврђеном принципу да пшенице богате лепком, дакле велике хектолитарске тежине, дају мале приносе по јединици површине. Само ово представља један наш специјалитет и велико богатство и даје велику важност банатској пшеници. Имати сорту, која се својим приносом по јединици површине готово равна сортама приморских области Западне Европе а квалитативно их надмаша значи врло много. То је једно велико богатство. Ту је потребна само целисходна култура и селекција. То је роба без конкуренције. Али на њеном поправљању није особито много урађено. Нешто је само рађено у областима преко Саве и Дунава иначе нигде више. Тежи се, да се створи већа отпорност према рђи и полегању. До сада су у одгајивању или одгајене Ширбанов пролифик, (пореклом негде из Америке),

белтинска бела и црвена, сремска црвена и бела, шомођска ишнуља, румска бр. 78, 91, секачева бркуља, Von fermer, ширококласна бркуља, ситнозрна голица и т. д. Као што се види, сав је готово материјал из домаће пшенице. Ово се може само поздравити. Под појмом банатска пшеница као што смо изнели обухваћени су и многи други варијетети створени утицајем земљишта, неге и локалних прилика као што су банатска у ужем смислу, бачванска, потиска, сремска, србијанска — специјално младеновачка, колубарска, поцерска, тимочка и т. д. Која је од свих ових у супремацији до сада још није испитано, исто тако као ни у ком правцу баш треба радити, коју и где протежирати, могућност успешног преноса из једног у други крај и т. д. Ми још незнамо своје право стање у том погледу.

Међу цереалијама кукуруз стоји и по распрострањености културе и по укупном приносу на првом месту. Тек после њега долази пшеница. Он и пшеница су најважнији извозни артикли. Како највећи део необично плодне земље Краљевине лежи у правој кукурузној зони, то је посве јасна и његова оволика распрострањеност. Овој распрострањености доприносе много и његове специјалне особине. У мало влажнијим годинама он необично добро роди и ако у многومه недостаје право схватање његове добре првокласне неге и начина гајења. Он је биљка, чија култура још увек иде ка усавршавању још битних мера. Са тих разлога се имају очекивати све већи и већи приноси по јединици површине, а са тим повећавање и укупног приноса и давање могућности за повећавање извоза. Краљевина, а нарочито њена најплоднија поља леже под утицајем час више приморског час континенталног поднебља. Ово је нарочито важно за периоду вегетације кукуруза. Како кад и које надвлада, онаква су лета. Влажна и топла лета утичу необично добро на обилан принос. Често пута летње суше хоће да га омету. Мере, које се лагано и успешно заводе паралишу у многومه ово неповољно дејство поднебља. Просечни приноси, који се сада добијају, морају се сматрати као минимални. Није немогуће подесних година, под нарочито повољним околностима постићи принос чак и од 100 тавара по хектару у зрну па и више. Кукуруз је једна од најблагодарнијих наших култура. То је наша божија благодет. Када се узме у обзир садашњи просечни начин сетве, припремање земље и нега кукуруза и тежња и рад ка бољем у његовој култури, може се са позитивношћу рећи, да се садашњи

просечни приноси морају у скоро време знатно попети, наравно у колико стоје у руци фактори биљног успевања.

Све врсте кукуруза у Краљевини припадају или раним, или средњим, или позним сортама. Ране сорте су за укупну извозну трговину нешто мањег значаја. Оне се гаје у јужним и неким западним деловима краљевине. Отуда се и извозе. Средње сорте су свуда распрострањене. Оне су или чисте или измележене међу собом или са зубаном. Све су одличне каквоће. Нарочито су добри успели мелези са зубаном, кад је задржата што више структура осмака. У ову групу спада домаћи осмак са свима својим варијететима по боји зрна и броју редова, као и међусобни мелези и мелези са зубаном. Осмак и његови варијетети јесте домаћи кукуруз, који се највише тражи и за исхрану и за унутарњу и спољну трговину и највише се и плаћа. Штета је, што досада ништа није урађено на његовој селекцији у старим границама. Представник позне сорте је зубан. Он је ранијих година унет и распрострањен у крајевима северно од Саве и Дунава. Квалитативно је лошији од домаћег, а ни приносом није обилнији. Неке његове одгајене сорте су знатно боље. Не налазимо, да је селекција зубана погођени правац у одгајивању код нас. Не сматрамо за то што имамо искуства, да се од осмака и његових мелеза могу добити клипови и од преко 700 гр. и што се могу добити примерци од по 6—8 клипова са једног струка т. ј. око 1 кг. кукуруза у зрну и што је квалитет бољи од зубана. Домаћи, зубан и њихови мелези и варијетети јесу главна извозна роба. Овде онде преко Саве и Дунава гаји се још и чинквантин, пињолето, пући и т. д. И домаћи и зубан носе често називе појединих крајева. Ово је чисто локална модификација и обележава квалитет као моравски, колубарски, стишки, тимочки, мачвански, бачки, банатски, хрватски, сремски, пећанац (рана сорта), скопски (рана сорта) и т. д.

Процент зрна је код домаћег знатно већи него ли код зубана. Процент тулуске је код домаћег 18—22, ретко преко тога, а може бити и нешто испод овога. Код раних сората је проценат много мањи чак и испод 12 код по неких из јужних крајева. Код зубана и његових продуката уврштања и одгајивања је овај проценат око 25 па и преко тога. Хектолитарска тежина осмака и његових варијетета је знатно већа од хектолитарске тежине зубана и његових варијетета. Овome је разлог структура зрна. На оплемењавању кукуруза се радило и ради. Преко Саве

и Дунава постигнути су лепо резултати. За основицу је послужио домаћи и зубан. Створени су : у Крижевцима крижевачка округла хрватица, хангари, а у Руми т. з. румски зубан. Осечки семенар ради на пињолету и пенсилванцу а хрватско-господарско друштво на хрватском и хангари. Материјал за одгајивање и селекцију је далеко обимнији. Нарочито у границама предрадне Србије има овога материјала у изобиљу. Овде ће селекција дати необично лепе резултате.

Овас заузима прилично простора. Он је махом домаћи и носи називе крајева као и кукуруз и пшеница као : банатски, бачки, сремски и т. д. Поред домаћег уношене су и стране сорте као апријумф, доуповски и т. д. Чињени су и чине се покушају са увезеним црним озимцем. Добивени су противуречни резултати. Изгледа, да ово стоји у тесној вези са годином т. ј. зимом. Он не може да издржи добро грубост континенталне климе. Отуда благих зима даје врло добре па чак и одличне резултате и обрнуто јаких зима врло слабе, готово никакве. Главну извозну робу даје домаћи овас. Он влажнијих година даје врло добре резултате. На селекцији и одгајивању ради се мало.

Домаћи четвороредни јечам заузима највећи део површине, која је под јечмом. Он је или озими или јари. Већином се гаји озими, јер је и квалитативно и квантитативно бољи. Пиварски јечам (хански) добива све више у терену. Он је више распрострањен у областима преко Саве и Дунава. Квалитет домаћег јечма је просечно добар. Нарочито се у том погледу истичу по неки крајеви као што је Ресава, његов квалитет стварно зависи од године. Мало му се пажње даје при прибирању и чувању, те је врло често са мирисом. На селекцији и одгајивању ради се на домаћем озимцу и јарици.

Рај је домаћа. Доброг је квалитета. Највише је распрострањена на пескушама дуж Дунава и песковитом делу крајева преко Дунава и Саве. Али она је и иначе по целој Краљевини упрекана међу остала жита, на узвишенијим положајима и лакшим и лаким земљама свију области. На пшеничним и јечменим земљама се нерадо гаји због сразмерно малог и у опште несигурног приноса. Поред домаћег гаји се кечкеметска, аклиматизује и одгајује петкуска и лосдорфска.

Крупник, наполица, просо, хељда и пиринач подмирују на првом месту локалне и унутрашње потребе али се и извозе. Својим квалитетом заслужује нарочито пажњу пиринач. Ње-

гова је култура развијена у Јужној Србији око Кочана, кочански пиринач је чувен још из давнина. Пиринач се још гаји и у Бачкој дуж канала (Косанчић).

И ако су наше цереалије првокласне, бар главне, оне ипак често пута не долазе на тржиште онакве какве се с правом имају и очекивати. Главни су разлози сама трговина са уобичајеним процентима одбивања при куповини и недовољност машина за вршај и чишћење жита. Са довољно добре воље дало би се много урадити на поправци овога без штете и по произвођача и купца. На против и један и други би само добили. Највише би пак добио сам реноме робе, који и иначе са природних особина високо стоји. Један аранжман или установа као што би била Пољопривредна Комора, који би омогућили трговину само чистом и добром робом учинили би много не само за производњу цереалија већ и општи бољитак.

Површине главних жита мало варирају из године у годину. У колико пак варирају добија се закључак, да се површине под цереалијама постепено шире. Из просечних приноса се види, колико је много зависна наша продукција од лета, односно подесног времена за поједине културе. Док је просечни принос код пшенице у години 1923 био без мало 11 тавара по хектару, дотле се осталих година креће између 8,17 и 9,54 тавара. Подесно време за пшеницу у тој години и то 15—20 дана у периоди образовања зрна били су довољни да даду такву жетву. Али та иста година тако подесна за пшеницу, није била тако подесна и за кукуруз. Она је према години 1920 дала знатно мањи просечни принос на име 11,95 према 14,15. Ова је појава посве јасна, кад се има у виду, да права периода образовања код кукуруза тек настаје, када је она завршена код озимних стрнина, дакле кад настају и очекивати је, суше или просто речено оскудица у влази. Све ово важи и за остала жита. Отуда се могу и објаснити варирања код просечних приноса. Сви просечни приноси су мали изузимајући код културе пиринча, која се за наше прилике и спроводи интензивно. Када се узму у обзир максимални приноси, који се код нас могу добити, по гдешто и добијају, на име код пшенице до око 40 тавара и кукуруза до преко 70, па чак и до око 100 тавара по хектару и стварни просечни приноси, који се добијају, добија се јасна слика о нашем екстензивном раду на производњи цереалија. Ми још нисмо у стању, да културом, подесним гајењем паралишемо ма колико климатске каламитете

прво то, а друго нисмо у стању још да у пуној мери искористимо неизмерно богатство наших поља. Култура цереалија и њен успех не лежи у нашој руци, већ у руци поднебља и његових ђуди. ОвOME је много крива гломазност пољопривреде и њена тромост у развијању. Али и поред тога код нас и само у једној деценији њен крај гледа готово са подсмехом на њен почетак. Тешко се може дати тачан суд о прогресивном развоју, када се у њему учествује. Тешко је дати општи тачан суд на којој се тачци у датом моменту стоји у томе развоју. Тешко је због гломазности, огромности и разноврсности. Када се даље узме у разматрање овакво варирање просечних приноса, оволика зависност искључиво од влаге, не може се акцептовати гледиште о исцрпљености наших поља, а које се овда онда чује у јавности. Ми до сада немамо никаквих података о бактеријама наших земаља. Не може једна исцрпљена земља у једној години дати рецимо 10 а у другој 20 под истим условима обраде и неге усева. Није она исцрпљена већ је друго нешто по среди. То нешто треба проучити и испитати темељно а на првом месту питање влаге. Сваки зна да наши приноси просечно зависе цигло од летњих киша.

Махуњаче. — Међу махуњачама пасуљ стоји на прво место. ОвOME доприноси поред трговине и исхрана народа. Оно што је за немачки народ кромпир, то је за нас пасуљ. Све су сорте одличног квалитета. Селекција или какво одгајивање није спровођено. Али ипак су се извесне сорте истакле. Оне су добиле своје називе по крајевима као Градиштанац, Тетовац, ресавски и т. д. Највише се гаје беле сорте. Све су оне или чучавци или приткаши. По крупноћи најситнији је тако звани цацарица а најкрупнији Тетовац и Градиштанац. Овде онде се гаји и долихос под именом пасуљица. Он даје одличне резултате и врло је укусан (Ресава). Својим зрном подсећа донекле на соју. Пасуљ друге боје мање се гаји и нерадо једе. Он једино може доћи као боранија у обзир. Извесне сорте увезене служе махом у ту сврху (путер боранија). Далеко је већа производња пасуља као узродице од гајења пасуља самог за себе. У колико се гаји више као узродица у толико мање сам за себе. Ово је логична последица народне потребе у пасуљу и уобичајене количине производње и извоза. Култура пасуља требала би имати много већих размера и ради извоза и необично доброг успевања а са тим у вези и због његовог утицаја на побољшавање земље. Начин гајења

пасуља као узродице има за последицу да је продукција као узродице мал не два пута толика, колика, кад се сам за себе гаји. Ово опет стоји у тесној вези са уобичајеним начином гајења кукуруза. Ту је пасуљ стални пратилац овога. У колико и до које мере ово има оправдања, не мислимо да је потребно овде излагати. Сва остала варива (махуњаче) се гаје скромно, управо готово толико, колико је потребно за домаћу потрошњу и интерну трговину. За извоз су од мањег значаја. Грашак и сочиво би требали да добију више у терену и одмене у неколико пасуљ као народну храну и даду могућности за већи извоз овога. Грахорица се све више шири. Она служи искључиво као сточна храна. У колико се више гаји, у толико се даје више могућности штедњи друге зрнасте хране под једнаким стањем стоке, и у толико има више могућности за већи извоз цереалија. С друге опет стране њено ширење потпомаже ширење и развијање сточарства. Ширење махуњача у опште јесте један корак унапред у биљној производњи. Она дају могућности обилнијим жетвама не само цереалија, већ и других усева. Гајење махуњача јесте исто што и ђубрење поља.

Коренасто и кртоласто биље. — Међу овим биљкама кромпир заузима прво место. Он служи највише као људска храна и сразмерно врло мало као индустријска сировина или сточна храна. У гајењу кромпира се истичу области преко Саве и Дунава, Словеначка и Црна Гора. У старим границама се гаји махом баштенски или и на њиви заједно са кукурузом или пасуљом, ређе за себе на по ком малом парчету земље. У Јужним областима у широкој народној маси било је његово гајење до балканског рата врло мало познато. Његовим гајењем су се бавили само баштовани око градова. По ослобођењу се ради интензивно и успешно на упознавању и широких маса. За сада се у краљевини гаје махом ране и средње сорте а ређе позне. Кромпир је одличног квалитета и квантитета. Сорте су разноврсне и по облику и по боји и добу стизања.

Сточна репа се гаји још на скромним површинама. Ово стоји у вези са начином држања и храњења стоке с једне стране, а с друге што је гајење ове биљке тек у ширењу. Има крајева, где је још непозната. Она је нарочито распрострањена у областима преко Саве и Дунава. Површине под њеном културом осцилирају из године у годину. Разлог су овоме прво што је сразмерно нова култура, а друго и други извори сточне хране,

којима Краљевина обилује. Нарочито је у старим границама бундева њен велики конкурент. Ту је гајење бундеве ради исхране стоке тако рећи традиционално. Од сората се гаје Оберндорфска, екендорфска и мамут. Квалитет је при довољној и бољој нези врло добар, а у иоле влажним годинама чак и одличан. Гајење мркве и угарњаче је подређенијег значаја. Гајење угарњаче је још зависно и од године и обилности друге сточне хране.

Индустријске биљке. — И поред многих дисхармонија економског карактера, гајење шећерне репе се нагло шири. Претпрошлогодишње површине под репом и жетва не само да су задовољиле нашу потребу у шећеру, већ су дале могућност и за знатан извоз шећера. Ово је морало имати и своју реперкусију на годишњи биланс.

Потрошачи шећерне репе су фиксирани. То су наших седам фабрика шећера и неколике фарике шпиритуса. Капацитети ових фабрика представљају потраживање на интерном тржишту шећерне репе. Ово је била прва година обилне производње шећерне репе по ослобођењу и уједињењу. Ово је први и најјачи доказ о погрешности теорије о великом поседу и културе шећерне репе ради подмирења капацитета наших фабрика. У сваком случају осцилирања у производњи мора бити и у најнормалнијим односима економског карактера између произвођача и потрошача. Ово осцилирање долази од фактора биљне производње, који не стоје у нашој руци. То су природни фактори, да их тако назовемо. Ту се може појавити већа или мања осцилација у већем или мањем размаку година и она је логична. Много су важнија друга два момента, који изазивају осцилације и који ће сигурно већ у следећој години изазвати репрекусију на обилну производњу репе па дакле и шећера према прошлогодишњој производњи. Та су два момента: ненормални однос између произвођача и потрошача сировине. С обзиром на цену сировине и несхваћени значај пуног капацитета наших фабрика, још нерешено питање или доцно решено питање промицања извезеног шећера па ма под којим видом било то промицање и непотпуно и површно и парцијално решавање овог гломазног питања. После више конференција ради решења проблема цене шећерне репе, остало је ипак тржиште, да то питање реши. Сасвим логично. Али пропуштен је момент да се осигура пун капацитет наших фабрика. Ово је била грешка, значајна за нашу привреду. Следећа и доцније

године ће ово најбоље показати. Пропуштено је да се искористи елан и код фабрика и произвођача репе из претпрошле године на корист и њих и свију нас.

Па ипак култура шећерне репе просечно стално добија у терену и интензитету. Главна агитација за културу је у рукама фабрика. И по раду, жртвама и напорима, које некоје фабрике чине, мора се констатовати, да те фабрике схватају потпуно свој положај и мора им се одати признање а нарочито тамо, где култура ове биљке има да пробије и прокрчи себи пут. Ову агитацију потпомаже и држава преко својих органа. За сада се семе још не производи у земљи већ набавља у Чехословачкој и Немачкој. Следствено не постоје ни правци одгајивања. Има изгледа, да ће се и код нас отпочети са производњом семена, бар према одлуци, која је донета од стране фабрика и државе. Када удружене фабрике буду успеле у извођењу ове идеје, биће могућа и селекција и стварање наше репе.

Извоз шећерне репе у иностранство нема никаквог оправдања и штетан је свестрано. Он се и не практикује и не би се могао одобрити ни са које тачке гледишта. Има изгледа, да ће се подићи још која фабрика шећера на задружној подлози, како је то у Чехословачкој те ће култура ове биљке добити још више и у просторности и интензитету. Земља и поднебље су првокласни за гајење ове биљке. Право разумевање око гајења у народу је још јако оскудно. Због овога просечни приноси по јединици површине сувљих година знатно падају. Они падају више, но што би то иначе требало и могло бити. О квалитету се не може говорити као нечему сталном. Има произвођача, који дају првокласну али има их, који дају само добру па чак и једва добру. Ово зависи од неге, која јој се указује. Ипак се може узети, да је добра па чак и врло добра по кадшто имајући у виду да је њена култура још сразмерно нова. Процент шећера је 14—24. Фабрике већи проценат нису могле до сада никако да покажу. Ову појаву треба проучити. Могуће да лежи поред осталог и у транспорту репе до фабрика или и до степена експлоатације. Темељно проучавање ће свакако бити од користи и произвођачима и фабрикама па и потрошачима. На квалитет и квантитет утиче много година. За сада је она још увек махом готово пресудна.

Памук се гаји у Јужним крајевима : у Тиквешу, Кавадару, Неготин (Вардар) — Бевђелији и Струмици. Квалитет је осредњи.

Извози се у Грчку и тамо прерађује. Гајење лана је скромно и највише ради подмирења домаће потребе. Конопља је много распрострањенија. Она служи за разне израђевине у домаћинству и индустрији. Употребљава се нарочито за израду ужарије и грубих тканина за кућевне потребе али и за индустријске сврхе. У неким крајевима се створила читава индустрија, као што је Лесковац. Овде се у старим границама и највише гаји. Чувена је лесковачка конопља. Конопља се много гаји и преко Дунава и Саве. И код културе конопље за индустријске сврхе исте се незгоде појављују као и код културе шећерне репе на име цене и однос произвођача и фабриканата.

Може се рећи, да је код нас мак биљка наших јужних крајева. Његова се култура ту укотвила и раширила. Прилеп, Тиквеш, Велес су центри његовог гајења. Гаји се нешто и око Куманова. Његово гајење у овим крајевима води порекло још из доба турске владавине. Главна сврха гајења је опијумска смола, која се извозила и извози за Солун. Тако је раније било. Тако је и данас. Како ће бити у будуће зависиће од међународних одлука у погледу производње опијума. Уље, које се добива из семена је споредни производат. Цеђење уља је још у простим, примитивним цедницама. Култура се под тамошњим приликама спроводи доста пажљиво. Гаје се већином беле сорте али и модро-црвене (љубичасто модре). Обично се ређе нађе у тим крајевима на једној њиви чиста сорта, измеће се — мелези. Међу плавим цветовима налазе се и обојени и обрнуто.

Гајење дувана је распрострањено готово по целој територији. Али се нарочито истичу поједини крајеви и области. Познати су и надалеко чувени македонски и херцеговачки дувани. Он се у области Старе Србије и Македоније гаји махом око Прилепа, Скопља, Куманова, Ђевђелије, Струмице и т. д. Чувени су дувани из старих области и то из околине Крушевца, Ужице, Алексинца, Бајине Баште. Мање су чувени неки крајеви преко Дунава и Саве.

Целокупна производња, прерада и продаја дувана је у државним рукама.

Дувани Јужних Области се одликују својим необично добрим квалитетом. Они не показују особиту бујност. Листа су више ситног и нежног и имају необично добру арому и одличну горљивост. Квалитетом су нешто слабији у осталим крајевима.

Култура дувана је у сталном напредовању. Напори, који се чине од стране Државе, да се култура ове биљке доведе до савршенства, урађају добрим плодом. И у прерађивању и осталим манипулацијама исто се чини, тако да ће се не само одржати стари реноме дувана, већ ће тај реноме у многоне добити.

Сви дувани готово воде порекло из старина од дувана из Смирне. За сада су познати по крајевима, у којима се гаје као : радовишки I, II и екстра, качански зрнавац ; малешки ; прилепски : Цумај-Беле, Скече I, Скече II; Скопски : Црна Гора, Блатија, Карши-Чака ; Кумановски : Цума ; врањски : Брзак и Гушан ; Просечан, Куриловац, Бајиновац, Босански, Херцеговачки, Банатски, Сегединска Ружа, Тиса, Далматински итд. Желети је да се нашем дувану да већа прођа на страним тржиштима, те да му нисмо ми једини готово потрошачи. Већи извоз дувана даће нове замахе у његовој производњи.

Гајење хмеља је у развијању. Изузимајући Словеначку и области преко Саве и Дунава (Банат, Бачка, Срем) он је даље мало познат за сада. У области Србије у старим и новим границама па и другим покрајинама ретко да има по кога Хмељаника. Услови за успевање ове биљке су првокласни а нарочито у границама предратне Србије. У последње време осећа се и у старим границама жеља за културом ове биљке. Не сумњамо да ће ова жеља у најближој будућности бити дело.

Гајење хмеља је слично гајењу винове лозе. Оно се необично добро исплаћује, у садашњости, више но и једна друга култура. Његовом културом су по неки крајеви у Ческој постали пребогати (околина Заца и Постелберла).

Баштенско биље. — Међу баштенским биљкама купус заузима нарочито место. Производња његова за последње две године је јако порасла. Поред површина, на којима се гаји специјално купус, гаји се и као узрод у окућницама и свуда, где се само може који струк побости и где има воде. Тако је у старим границама. Мало је домова, који не би имали коју кацу или буре припремљеног купуса за зиму. Он и пасуљ главна су храна сељака преко зиме а нарочито за време великог поста (старе границе). Ово исто важи и за црни лук и паприку. (Чуveni је Тополовник са производње паприке). Површине под бостаном су несталне. Он се много гаји као узрод. Са производњом бостана се нарочито истичу неки крајеви у старим границама

и преко Саве и Дунава. Производња бундева је знатна. Бундева се гаји махом као узрод у кукурузу (старе границе) или баштенски. Служи највише као сточна храна. Гајење као узрода са кукурузом нема оправдања. Бундева јако смањује принос у кукурузу. Тежи се замењивању сточном репом. Сорте купуса су домаће. Највише се гаје позне. Све оне припадају групи *Capitata* (главичари). Има нешто и увезених сората, као што је браунливајски. Од сората је највише распрострањен бели па за њим долази црвенкасти. Прави црвени се мало гаји. Друге врсте купуса као кељ, карфиол, келераба, шумарица се мало гаји. Њихова потрошња је упућена готово само на градове. Квалитети су првокласни. Врсте лука као бели, црни, аршлама, прازی, па онда паприка, патлицани и бостан гаје се широм целе Краљевине. Према употреби имамо две врсте бундеве. Једна је за исхрану људи, док је млада и гаји се баштенски (тиквице), а друга је више за исхрану стоке, а извесне сорте се употребљавају и за исхрану људи. Није искључена употреба ни првих за исхрану људи. За исхрану људи се употребљава тако звана бела бундева. Све су сорте махом домаће. Тек овде онде појављује се центаш (*Zentnerkürbis*) али без икаквог даљег значаја, јер је квалитативно лошији од домаћег.

Пићне биљке. — Детелина и луцерна заузимају укупно прилично простора. У неким су крајевима тек у завођењу (нарочито јужне области). Семе се нешто производи у земљи а нешто увози и извози. Промет семеном је под државном контролом. Али и поред тога вилина косица се необично јако шири, те је постала права напаст. У земљи произведено семе у малој интерној трговини ван је контроле. Ова околност необично доприноси ширењу вилине косице. Са жаљењем се може констатовати да је постала готово реткост видети незаражено детелиште бар у старим границама. Непроцењиве су штете, које из тога произилазе.

Један део детелишта изоран је и стављен под друге културе за последње две године. Површине под луцерком су за то време знатно проширене. Површине под луцерком у упоређењу са детелином су 2—3 пута мање. Ово значи, да је гајење детелине у плодореду. Остале пићне биљке варирају. Кукуруз, који се као сачма, много гаји у по неким крајевима заузима нарочито место. Укупно узевши површине пићних биљака све више расту. Ово има двоструки значај на име: снажење земље и пове-

ћавање приноса по јединици површине, обилније и боље хранење стоке прво а по том држање и већег броја стоке.

Хоћемо да скренемо пажњу на једно врло моћно помоћно средство, без кога се не да ни замислити напредак у биљној продукцији. Оно је исто толико важно колико и сва друга. То средство јесте веома развијена пољопривредна машинска техника. Ма шта се научно изналазило, остаће чисто као лабораторијски рад, ако се нема могућности и начина да примени у пракси. Основица сваком прогресу у повишавању приноса, у стварању или одржавању племенитијих сорти и варијетета и квалитативно и квантитативно јесте и остаће за увек обрада земље. И најплеменитије и најбоље сорте и варијетети неће успети, ако им се не даду потребне кондиције. Употреба свију могућих ђубрета неће моћи дати ни из близа оно, што ће дати при темељној обради земље. Често пута темељна обрада земље даје више у даним приликама но ма које ђубре. Ђубре је свакако средство за одржавање или повишававање плодности и приноса, али ако се директно само њему трчи и не искористи пре тога или са тим упоредо све, што се може искористити, онда је то расипање, па било оно природно или вештачко. Овај моменат специјално је код вештачких ђубрета још гори. Дакле не искоришћава се прво оно, што је ту и што треба искористити, већ се прелази преко тога и хвата крајње средство, скупо и што је врло важно у сваком случају се не искоришћује рационално. Није интензивна култура последица ђубрења, већ је ђубрење последица интензивне културе. О овоме треба добро водити рачуна. Нелогичне скокове не трпи биљна продукција. Све ово је добро схватила и научна и практична пољопривреда у Чехословачкој Републици. Многобројне фабрике, пољопривредних машина у Чехословачкој јесу једна велика снага и покретач у њеној биљној производњи. Скрећемо пажњу, да без развијене сопствене пољопривредне машинске технике не даје се замислити већи и бржи замах у прогресу биљне продукције. Ово опет стоји даље у тесној вези са билансом увоза и извоза, државним и народним буџетом, финансијским стањем, пласирањем народне продуктивне снаге и његовог капитала. Машинска индустрија у својој средини из својих средстава значи необично много.

Ово има још већи значај у земљама биљне производње. Ово је питање код нас од врло великог значаја. Ми имамо данас

крајева, који су се у пољопривредној еволуцији прилично издигли, но и таквих, који стоје далеко позади. Али ни за прве, ни друге ни у опште немамо потребних и довољних справа, алата и машина. Нешто се у земљи производи, а већином се довлачи са стране и плаћа скупо. Ово стање валута још и погоршава. Потребно је, да се ово сведе на минимум, ако се не може избећи сасвим. Царинска оптерећења ово још погоршавају. За милионе, који су дати и дају за пољопривредне машине и алате, могле би се подићи наше сопствене фабрике нашег сопственог капитала те би и велике и сигурне ренте наших капитала остале у нашим џеповима. Не налазимо разлога, да би ти алати били лошији од импортираних; ми хоћемо пре да верујемо, да би могли бити јевтинији па чак по који и бољи. Поред тога била би дата могућност оправкама и брзим заменама делова, које су логична последица при раду.

Оваква незгодна ситуација спречава у опште интензивнију примену мало компликованијих машина, чију евентуалну оправку не може да изврши наш обичан ковач или шлосер. Последица овога је да се тако рећи сваким даном оснивају и отварају нове агентуре, нова стоваришта, другим речима нова оптерећења. Наша индустрија пољопривредних машина и алата потребна је нашој пољској привреди исто онако као и ческа Ческој. Она би брзо истиснула ралице, дрвењаке и полу-гвоздењаке као и све друге справе и алате такве квалификације. Ми бисмо имали алате и машине за наше прилике. Што се пре и боље схвати ово питање и његова важност, у толико боље по наш општи развитак а специјално пољопривредни. У осталом приватни је капитал ту позват на првом месту, да се схвати свој најбољи интерес.

Наше поднебље и наше земље дају необичну разноврсност и бујност. Оно, што рука није стигла да створи, створила је и ствара природа и код сорти и код варијетета и одлика. Све то ипак даје утисак извесног шаренила без систематике. У том шаренилу су измешани необично драгоцени облици, који још нису фиксирани, издвојени и корисно употребљени ако не у великим размерама а оно бар у мањим реонима. То шаренило иде на штету квалитета па и квантитета. Наш домаћи ђсмак и његови варијетети, по нашем мишљењу наш најбољи кукуруз, у опасности су да буду потиснути лошијим сортама. Из увезеног зубана и домаћег створило се укрштањем прави

конгломерат. Из тога конгломерата није утврђено и издвојено најбоље. Не налазимо, понављамо, да је селекција и одабирање на подлози зубана срећно изабрана исто тако као и сваки покушаји са туђим материјалом. Наш материјал треба да послужи за подлогу. У колико је рађено и у колико се ради изнето је раније. Позитивни, темељно проучени правци у погледу култура не само ове биљке већ и многих других су још далеко. У маси се ради већином по нахођењу или искуству. Ово је далеко од онога, што треба да буде. Када би се наша необична природна дарожљивост искористила ма и близу, били бисмо брзо најбогатији народ, земља, у којој тече мед и млеко да се тако изразимо. Нашим годишњим државним буџетима на станице и огледе предвиђа се нешто преко два милиона динара. Ова је сума потпуно безначајна према превеликој потреби. Док Чехословачка Република и поред многобројних својих инсталација вотира на огледе и истраживања око 40,000.000 динара, дотле је ова цифра код нас готово двадесет пута мања. К овоме долази и врло мали број установа и инсталација. Какав би велики замах наша биљна продукција добила са нашим факторима биљног успевања када би се добила одговарајућа средства! ? Нама су пак ова средства више потребна него икоме као земљи пољопривредне производње а специјално биљне. Не треба никада сметати с ума, да главни наши извори леже у пољској привреди а специјално биљној производњи. Она је та, која на својим леђима држи све. Она је та, која на својим леђима мора изнети све ударе и тешкоће разних времена и момената. Она је та, која мора изнети на површину и све наше младе индустријске гране. Та јој је улога додељена по природи ствари. Па кад је све то тако, онда јој треба поклонити и много већу пажњу и што више је оспособити за тај тешки и многострани задатак. Треба омогућити што обилнију, што бољу и што јефтинију производњу с једне стране а с друге што боље пласирање продуката. Нису случајне и недовољно оправдане тежње других држава, да своју потребу у исхрани и у опште пољопривредним продуктима подмирију сопственом пољопривредном а специјално биљном производњом. Друго је питање, у колико ће оне у томе успети. Има ствари које се не даду посве регулисати, како се жели и поред највећих напрезања. Не даду се регулисати, јер немају природне основице. Али у сваком случају може се много урадити. И ако би Чехо-

словачка данас или сутра прибегла некој врсти прохибиције за своју пољопривредну производњу, било у циљу давања још већег полета постојећем стању а са тиме у вези у циљу подмирења потреба својом производњом, било са других којих разлога, ми смо склони да верујемо, да се таква мера не може дуго одржати. Тешко је створити нешто брзо, што се не даје брзо и лако створити или што се не даје у опште створити. Не тврдимо, да ово неће имати својих разноврсних последица. У сваком случају овакве појаве морају нас као земљу чисто пољопривредне производње јако да интересују, те хтели не хтели морамо свеколику пажњу обратити на нашу пољопривредну производњу и њено уновчавање.

Наши предратни дугови у Француској

У времену од 1895 до 1913 године емитовала је Краљевина Србија пет зајмова у Француској, и то :

1895-6 зајам од	355.292.000	(4 ⁰ / ₀)	фр. фр.
1902 „ „	60.000.000	(5 ⁰ / ₀)	фр. фр.
1906 „ „	95.000.000	(4 ¹ / ₂)	фр. фр.
1909 „ „	150.000.000	(4 ¹ / ₂)	фр. фр.
1913 „ „	250.000.000	(5 ⁰ / ₀)	фр. фр.

Последња четири зајма емитована су у Паризу, у француској монети (у француском франку). У истој монети имају се исплаћивати и купони као и амортизоване обвезнице. Ова исплата могла се вршити на разним местима : у Београду, Паризу, Брислу и Женеву — у француској монети : у Берлину, Бечу и Амстердаму — у монети дотичне државе, а по курсу *vista Paris*.

Први зајам пак (1896) емитован је делимично у Паризу, а делимично у Лондону и Берлину. Транше у Паризу и Берлину емитоване су у три разне монете, на име : у Француској, немачкој и а. угарској монети ; лондонска транша емитована је у француској и енглеској монети. Исто тако могла се и отплата зајма (исплата купона и извучених обвезница) вршити у разним монетама, и то, по избору портера: париска и берлинска транша могу се отплаћивати у француској монети, или у немачкој и

а. угарској, али по курсу који је утврђен унапред, једном за увек (81. R. M. 40 A. fl.) ; лондонска транша могла се отплаћивати у француској или у енглеској монети, опет по унапред утврђеном сталном курсу. (4 £).

Сви су ови зајмови рочни ; и за све време од емисије па до данас, обухватајући овде и ратне године, наша држава тачно је плаћала и купоне као и амортизациону квоту (извлачила, одн. куповала не берзи и уништавала по амортизациономе плану одређен број обвезница). Плаћање је вршено у законској монети која је у уговору (обвезницама) предвиђена, дакле : у француској и енглеској монети за једну траншу зајма од 1896, а у француској монети за све остале зајмове.

Све до 1924. год. француски портери нису чинили никакве приговоре против исплате која је вршена у франц. папирном франку ; и тек у 1924 години они долазе са захтевом : да им се енглеска транша од зајма из 1896. год. исплаћује не у франц. папирном франку већ у енглеским фунтама. Ускоро за тим, у другој половини 1925. године, они проширују свој протест на све зајмове, са захтевом : да се купони и извучене обвезнице по свима зајмовима плаћају у злату.

У исто време пак, свакако у уверењу да захтев о исплати у злату неће бити с наше стране усвојен, они излазе с предлогом : да се приступи преговорима за регулисање овога питања. По том предлогу они показују готовост, да се изврши извесна редукција дуга.

Да споменемо, на завршетку овог кратког историјата, да званична Француска потпомаже свима средствима захтеве својих грађана : француски судови стали су на гледиште, да принудни курс који постоји у Француској још од 1870. год. важи само за француске, а не и за стране дужнике ; Француско Министарство Иностраних Дела пак, преко својих представника на страни, потпомаже захтеве својих портера, и тражи да им се изађе на сусрет.

С обзиром на све ово сматрамо за врло потребно, да ово питање узмемо у озбиљно проучавање.

I.

Теза француских портера, са којом су се солидарисале француске судске и административне власти, могла би се укратко овако формулисати.

Дугови о којима је реч закључени *су у злату* (у златном франц. франку), према томе дужник *не може*, позивајући се на принудни курс, *исплатити свој дуг у папирном франку*, који износи тек 20% од златног франка.

У потврду ове тезе наводе се следећи докази :

1. Као доказ, да су зајмови контраховани у златном франку, наводе се одговарајући текстови из закона и уговора о појединим зајмовима, као и текстови односних обвезница и купона.

2. Као доказ пак, да наша држава, као дужник, не може, користећи се законом о принудном курсу, плаћати купоне и извучене обвезнице у франц. папирном франку, — наводе се пресуде француских највиших судова, који су својим многобројним пресудама завели следећу праксу : привилегије из закона о принудном курсу могу рекламирати за се само француски поданици за своје дугове у Француској, али не и странци (државе) или појединци који дугују у француској монети.

Да испитамо, да ли су и у колико тачни наводи изнети у тези и доказима француских портера.

3. Тврђење француских портера : да су сви горе побројани дугови контраховани у златној монети, — врло је сумњиво. У односним уговорима, дакле у оном главном елаборату на којима се заснивају наша права и обавезе, ово питање није прецизно решено : јер се паралелно, и без икаквог нарочитог разлога, у тим уговорима налазе ознаке да је зајам и »у француском франку«, и у »француском златном франку«. Према томе и једна и друга теза дају се и бранити и нападати.

Али, нагласићемо одмах, за спор који нас интересује ова чињеница је безначајна. С обзиром на француски монетарни систем као и с обзиром на француско Законодавство које регулише то питање — ознака да је један зајам узет (одн. да се има вратити) у злату, сребру или папиру, потпуно је безначаја за исплату дуга, т. ј. та ознака не одузима дужнику право да своје дуговање, и ако је оно контраховано у златној монети, измири у папирној монети.

У спору који нас интересује ово је питање од капиталног-пресудног значаја, и с тога се на њему морамо опширно задржати, и изложити, с једне стране разлоге који говоре у прилог нашег тврђења, и с друге стране случајне или намерне грешке, које се налазе у аргументацији француских портера.

Пре свега нека нам је дозвољено да укажемо само на једну значајну чињеницу, која карактерише пристрасност француских судова у овом спору.

У француској предратној јуриспруденцији често је и решавано (пред судовима) и дискутовано (у правној литератури) питање о томе : има ли и каква значаја ознака монете у уговорима ? И као резултати те праксе и научног испитивања француска предратна јуриспруденција готово унисоно долази до закључка : да је ознака у монети безначајна (Плаћиол је обележава чак и неозаконитом-недозвољеном).¹

После рата француска јуриспруденција мења донекле своје мишљење, одн. сужава домашај свога ранијег мишљења, на име : она остаје и на даље на становишту, да је ознака монете *безначајна* (недозвољена) у уговорима између *два француза* или између једног француза и једног странца, ако је *странац поверилац* ; али налазе, да је ознака монете у злату дозвољена и са пуним ефектом у уговорима закљученим између француских и страних поданика (држава, других приватних лица), — када се ови последњи (странци) јављају као дужници.

Осећајући потребу, да мотивише ову разлику код једних и других уговора (јер се пре рата није повлачила разлика између једних и других уговора) француска јуриспруденција позива се на декрет о принудном курсу, тачније на декрет којим је Француска Народна Банка ослобођена од обавезе конвертовања коме даје једно интересантно тумачење и домашај. Њена мотивација гласи од прилике овако.

Декрет којим се француска Народна Банка ослобађа од обавезе конвертовања донет је, вели се, у циљу заштите једног вишег јавног интереса, на име, у циљу да се заштити метална подлога Француске Народне Банке. — Ова подлога била би угрожена, ако се не би завео принудни курс за интерне новчане обавезе одн. за обавезе по којима је француски држављанин дужник ; а, пошто дугови (плаћање) *странаца у злату* или у сребру француским повериоцима не само што не угрожавају металну подлогу Француске Народне Банке, него, на против могу бити и повољни за њу, то се јавни интерес (заштита банчине подлоге) не противи томе, да се принудни курс не примењује на такве обавезе т.ј. на обавезе странаца према французима.

¹ Изузетак је ако је дуг контрахован не у новцу (монети) већ у злату као роби (златне полуге мерене по тежини и финоћи).

Одвело би нас ван оквира нашега проблема питање о циљу и значају декрета, којим се Француска Народна Банка ослобађа од обавезе да конвертује своје новчанице у метални новац, стога се, место дискусије по том проблему, ограничавамо само на то да укажемо на две грешке које се провлаче кроз аргументацију ове ново-заведене судске праксе у Француској :

1. Аргументација коју су француски послератни судови усвојили заснива се као што видимо *не на закону* већ на *принципу корисности*, — а судија, по нашем мишљењу, не би смео испитивати : да ли је примена принудног курса у сваком поједимом конкретном случају корисна или не по металну подлогу Француске Народне Банке, већ само то, да ли је та примена у дотичном случају законом наређена или не.

2. Ознака монете у уговорима стоји у тесној вези са декретом о проглашавању новчанице за законско дејство плаћања, али она нема тако тесну везу са декретом о конвертовању новчаница. Онај први декрет (о принудном курсу) прави од новчанице, која је дотле била обична упутница, законски новац, и баш због тога он може ставити на дневни ред питање о ознаки монете ; овај други декрет ослобађа банку од обавезе да замењује банкноте златом, али он не учествује у квалификацији банкноте као новац, — и због тога је за њега питање о ознаки монете у уговорима ирелевантно. Ова два декрета могу бити донета једновремено, али могу и самостално постојати један без другога. Ако постоји само овај други декрет, онда се питање ознаке у уговору, казали смо, и не поставља, на против то питање се мора поставити кад постоји онај први декрет, па ма овог другог и не било.

Предратна француска јуриспруденција имала је посве правилно гледиште на ово питање : декрет о принудном курсу, који француска назива *coûrs legal* постоји у француској од 1870 год. и то сам, без овог другог декрета, — па ипак је питање о ознаки монете одмах стављено на дневни ред и правилно решено (у негативном смислу). Декрет којим се Народна Банка ослобађа од обавезе конвертовања (који французи називају *coûrs forcé*) донет је тек у почетку рата (1914), и он нема и не може имати никаква утицаја по питања која нас интересује.

После овог, по нашем мишљењу врло потребног коментара о »објективности« аргументата у пресудама француских судова, да пређемо на оно главно питање, на име : да ли је имала и

каквог значаја ознака монете у злату у уговорима наших зајмова емитованих у Француској ?

Француска теза, не знам да ли намерно или случајно, стала је, при решавању овога спора, на једно у основи погрешно гледиште : она, на име, аплицира на режим двојног одн. папирног важења извесне принципе који могу опстати само при режиму једног важења ; и пошав са овако погрешних премиса, она долази до закључака, који би били и тачни и логични код режима једног важења, али који су скроз нетачни при режиму двојног одн. папирног важења.

Нека нам је дозвољено, да ово питање мало детаљније изложимо.

При режиму једног важења, т. ј. у државама где постоји само једна законска монета, док је све друго само новац за поткусуривање, — меродавна је, при исплати дуга, ознака у уговору о монети у којој је зајам закључен одн. о монети у којој је плаћење уговорено.

Тако на пример, ако је у једној држави само златан новац законска монета (случај који је пре рата био у многим државама), док сребро служи само као новац за поткусуривање, а банкноте само као сурогат новца, — при исплати дуга биће меродавна ознака о монети, унета у уговор о зајму, т. ј. дужник има платити свој дуг у законској монети дакле у злату, — сем ако је у уговору изрично себи обезбедио право, да може платити дуг и у монети за поткусуривање. У примеру који смо узели — т. ј. у земљама где је само златан новац законска монета, — дужник мора платити дуговану суму увек у злату, — а исплата дуга у сребру или банкнотама могла би се извршити само онда, ако је у уговору *изрично* наглашено, да дужник може платити дуг у сребру или у банкноти.

Сасвим друкчије стоји ствар у земљама са двојним важењем. Овде ознака о валути унета у уговор губи свој значај, из простог разлога, што она не може одузети дужнику законско право : да плати свој дуг било у једној било у другој монети, јер су и једна и друга законско средство плаћања. У таквим земљама обично се у уговоре о зајму у новцу (новчане обавезе) ознака о монети и не уноси ; а и кад се случајно унесе, она, као што рекосмо, нема никаква значаја.

Исти је случај и у државама, где су банкноте добиле принудни курс, т. ј. постале законско средство плаћања. Декрет

о принудном курсу има — између осталог — за пословни свет и ту последицу, да, поред дотле важеће законске монете, једне или две, ствара још једну нову монету са законском моћи плаћања, на име папирну монету. Самим тим ознака о монети која би се унела у уговоре о зајму, и која је пре доношења декрета о принудном курсу могла имати свога значаја у земљама једног важења, — сада губи свој значај: — јер декрет о принудном курсу који ствара једно ново законско средство плаћања (банкноте) ствара самим тим за дужника право, да се ослободи своје обавезе плаћајући, у место монете означене у уговору, исти износ у папирном новцу, који је постао законско средство плаћања.

Сматрали смо за потребно да се на овом питању мало дуже задржимо из простог разлога, што је француска теза узела за полазну тачку једно питање, које би, као што рекосмо, имало своју пуну вредност у државама златног важења, али које је, као што смо показали, потпуно безначајно, кад се налазимо при двојном или папирном важењу.

Француска теза узима, за полазну тачку, факат, да је у уговоре наших зајмова (обвезнице) унета ознака о монети у злату. Ми немамо потребе да дискутујемо да ли је та чињеница тачна или не, из простог разлога што таква ознака — с обзиром на француски монетирани систем, а у вези са горе изложеним — не може имати никаква значаја за дугове контраховане у француском франку. Не сме се, на име, заборавити, да је пре рата у Француској постојало двојно важење (злато и сребро) уз банкноте које су имале принудни курс (од 1870). И сребрна и златна монета (франак), а тако исто и банкноте били су законско средство плаћања, — према томе дужник је могао своја дуговања, и поред изричне ознаке да је плаћање у злату, исплатити и у свакој другој законској монети, дакле и у сребру или у папиру. После рата ово стање остаје непромењено: — јер декрет који ослобођава Народну Банку од обавезе конвертовања, није ниуколико изменио дотле постојећи монетарни систем.

Мишљење које смо овде изнели било је, пре рата, опште владајуће мишљење и у теорији и у пракси, — свуда па и у Француској. — И није можда без интереса да наведемо разлоге, на којима је баш француска предратна јуриспруденција заснивала своје гледиште о безначајности (недозвољености)

златне клаузуле у уговорима о зајму. Ти су разлози гласили од прилике овако :

Принудни курс, т. ј. оглашавање банкноте за законско средство плаћања (француски *cours legal*) долази у одредбе јавног карактера, која, као таква, не може бити анулирана споразумом између приватних ; а ако приватни желе да се обезбеде против пада курса папирног франка, они нека праве уговор о зајму у роби (трампу), а не уговор о зајму у новцу.

После рата француска јуриспруденција мења своје гледиште, али, као што смо видели, не *за све (већ само за извесне) уговоре* о зајму, и са мотивацијом који се не наслања на право и на законе, већ на принцип корисности, — поступак који, далеко од тога да ублажи тачност нашег тврђења, доказује само једно, на име, да и француски судови могу бити врло пристрасни.

II.

У излагању које претходи утврдили смо, да са чисто правног гледишта, француска теза о плаћању дугова у злату нема никаква ослоња на позитивним законима, ни у монетарном систему француске ; сада нам преостаје да проучимо, да ли би се ово питање могло покренути са гледишта праведности и целисходности.

Посматрање и проучавање и са тога становишта потребно је поглавито с тога, што ће ово питање, ако би француски порттери инсистирали на својим захтевима, бити изнето на решавање пред међународни хашки суд, а овај, као што је познато, не решава спорове само са строго јуридичког становишта, већ води рачуна и о праведности и целисходности.

С друге стране питање се мора проучавати са гледишта праведности и због тога, што француска теза наводи један аргумент, који, онако на први поглед, изгледа потпуно уместан, те се преко њега, баш због тога, не може и не сме ћутке прећи.

Тврди се, на име, да су француски порттери, као повериоци, позајмили у своје време нашој држави *добар* новац, и да ми сада враћајући тај дуг у папирном франку, враћамо им благодарем паду француског франка, у ствари један *рђав* новац. Услед овога они трпе, тврди се, без своје кривице, *велику штету*, док ми, опет незаслужено, реализујемо зараду. При оваквом стању ствари они траже, и како изгледа с правом, да буду обештећени, — и то обештећење траже од нас, који смо се, веле, тиме користили.

Како стоји ово питање? Да ли је тачно да су портери као повериоци оштећени, а ми као дужници обogaћени? Да ли портери имају право захтевати — ако су збиља оштећени — обештећење? Да ли, најзад, ако је обештећење умесно, то обештећење има да падне на наш терет?

Да би се могао дати тачан одговор на сва горе постављена питања, неопходно је потребно проучити и изложити — и то у потпуности а не само у појединим фрагментима — цео проблем принудног курса, т. ј. све појаве које се јављају као последица његовог завођења. У погледу ове потпуности проучавања и излагања француски портери учинили су — не испитујемо да ли случајно или намерно — једну крупну грешку. Они указују на име, само на један фрагмент т. ј. само на једну последицу из целог питања, и на основу тога, што се тај фрагмент приказује као тачан, изводе закључке у своју корист. До сасвим другачијих закључења пак долази се, као што ћемо мало час видети, кад се напусти то фрагментарно проучавање, па се проблем проучава онако како се мора проучавати, т. ј. у целисти у потпуности, са свима његовим последицама.

Принудни курс је једна нередовна мера, која, по својој природи и по своме ефекту, долази у ред оних привредно-политичких (монетарних) мера, које редовно наносе незаслужену штету (често пута велику штету) интересима једног доста великог броја привредних јединица, док опет, с друге стране, доносе, опет незаслужено, користи другом исто тако великом броју појединаца. Као правило могло би се утврдити, да ће услед принудног курса, бити оштећене све групе поверилаца, а да ће се користити све групе дужника.

Држава која доноси декрет о принудном курсу потпуно је свесна ових последица. Она је, на име, потпуно свесна тога, да ће принудни курс највероватније оштетити интересе поверилаца, а користити дужницима, — али она ипак декретује принудни курс, кадгод то буде захтевао један виши државни интерес. Оправданост принудног курса могла би се укратко овако формулисати: штета коју ће услед принудног курса претрпети извештан број појединаца (поверилачке групе) мања је од штете коју би претрпео државни интерес, ако принудни курс не би био заведен.

Из овакве мотивације — позив на један виши државни интерес који императивно захтева завођење принудног курса

— следује, као нешто што је неминовно, толерирање његових последица, т. ј. и ако свесна да је путем принудног курса оштетила интересе поверилачких група, Држава заводи принудни курс и а priori напушта сваку идеју обештећења поверилаца, из простог разлога, што би обештећење умањило, а евентуално и анулирало значај и ефекат принудног курса, — а Држава не може једновремено нешто и желети и не желети.

Овим је дат одговор на горе истакнута питања, који одговор укратко формулисан гласи: декрет о принудном курсу морао је, највероватније, оштетити портере наше ренте, јер и они долазе у поверилачку групу; али је то оштећење дошло као последица једне неминовне потребе, коју је Француска осећала, — потребе да се заштити један виши државни интерес француске. Оштећење портера наше ренте као и свих других поверилачких група, дошло је дакле као једна намеравана жеља Француске Владе, где је а priori одбачена мисао о обештећењу.

Још мање је оправдан онај део француске тезе, којим портери наше ренте траже: да их ми обештетимо, јер смо се ми, наводно, као дужници користили декретом о принудном курсу. Тврђење да је принудни курс који постоји у француској нама донео само користи, а да нас није ничим оштетио, — скроз је нетачно, па самим тим наравно неуместан и захтев, да ми плаћамо неко обештећење. У потврду овога нека нам је дозвољено да изложимо, мало детаљније, цео домашај принудног курса.

Теоријски, принудни курс могао би се замислити са ширим и ужим домашајем. Широ домашај принудног курса обухватио би све односе који су регулисани и који се имају ликвидирати у монети оне државе која је декретовала принудни курс; ужи домашај могао би се ограничити само на један део (једну врсту) тих односа, док би остали односи остали ван тога домашаја:

С обзиром на питање, које нас интересује, шири и ужи домашај принудног курса могао би се у теорији конструисати овако. Широ домашај обухватио би: 1. дугове — потраживања у француској монети где је и дужник и поверилац француски држављанин; 2. дугове — потраживања, где је дужник Француз, а поверилац страни држављанин, или обрнуто (Француз поверилац, а стран држављанин дужник). Ужи домашај принудног курса обухватио би само односе из оне прве групе.

Са гледишта праведности, овом ужем домашају не би се могло ништа приговорити, јер је он чак и праведнији од оног ширег. Једна држава заводи принудни курс, јер то захтева један виши државни интерес. О том вишем интересу дужни су водити рачуна и њени грађани, — према томе држава је у праву да својим грађанима наметне и материјалне жртве (да их оштети) да би тај виши интерес могла задовољити. Што се тиче странаца, они нису ни дужни ни позвани да воде рачуна о вишим интересима трећих држава, према томе врло је сумњиво право ових, да сличне материјалне жртве намећу странцима.

Овом ужем домашају принудног курса, као што видимо, не би се могло приговорити неправичност, друго је пак питање, да ли би се он могао у пракси извести. Постоји оправдана сумња, да овакав принудни курс не би одговорио жељеним резултатима. Довољно је, примера ради, да споменемо : да би домаћи повериоци, у жељи да наплате у злату своја потраживања према домороцима, могли извршити пренос истих на странце, и на тај начин обезбедити се од последице принудног курса, управо изиграти га.

Могућност ових преноса, т. ј. могућност да се и у промету између властитих држављана изигра дејство принудног курса, била је свакако један од пресудних разлога, који су увек и у свима државама говорили у прилог тога, да се (место ужег) декретује увек принудни курс са ширим домашајем, т. ј. да исти обухвати све односе регулисане у монети дотичне државе, не правећи разлику између властитих и страних држављања.

И Француска се држала овог правила, — и њен принудни курс, декретован још 1870. год., обухвата све односе регулисане у француској монети, не повлачећи разлику између Француза и не Француза. И тек после рата, управо тек од 1924. год. — долази француска јуриспруденција на идеју, да изврши суживање принудног курса, али на један начин, који се, ни уз најблажу критику, не би могао квалификовати као праведан.

Француска јуриспруденција обележила је, у неколико пресуда по споровима све врсте, овакве границе принудном курсу : принудни курс важи за све дугове-потраживања у франц. монети где се француска држава или француски поданик јавља као дужник (према домороцима или према странцима); не важи пак за дугове где су странци (државе или појединци) дужници према французима.

У практичној примени овако формулисани принудни курсе дао би следеће резултате : француски поданици наплаћивали би од странаца (држава, појединаца) своја потраживања у звичајном злату, док би своје дугове према странцима, обухватајући овде и франц. државну ренту, плаћали у папирном франку.

Нећемо спорити да би једно овако решење могло бити врло корисно по француску, али је оно штетно по све треће државе и стоји, као што се и на први поглед види, у грубој супротности с принципом правичности, — и с тога се Француска не може и не сме изненадити, ако се ми (и све треће државе) с тим решењем не слажемо. Ми не можемо, на име пристати, да француски држављани, кад су они повериоци према нашим држављанима, или сопственици наше државне ренте емитоване у франц. францима, имају бити исплаћени у злату ; а наши држављани, кад су повериоци према французима или сопственици франц. државне ренте, да буду исплаћени у папирном франку.

D-r St.

ЧЛАНЦИ

Вредност нашега извоза

Објављени су у привредној штампи податци о нашем извозу у прошлој 1926. години. Ми не располажемо још податцима о нашем увозу за исто доба. Међутим упоређивањем извоза са увозом добија се слика тачних резултата наше спољне трговине, која сачињава главну позицију нашег биланса плаћања. Само тада биће могуће правити неке прогнозе и за стање наше валуте и за кретање курсева.

Ипак потанко проучавање и ових података, који су сада објављени, а који се односе само на извоз, пружа нам могућност далекосежних закључака али само у другој области, која такође интересује нашу привреду — за питање привредне кризе, у којој се сада налазимо. Да видимо прво како изгледају ови податци о извозу 1926. године у поређењу са претходном 1925. годином.

Вредност продукта	Мера	Количина 1925 год.	Количина 1926 год.	+ или - у %/о	Вредност 1925 год. мил. дин.	Вредност 1926 год. мил. дин.	+ или - у %/о
1. Кукуруз	тона	1,011.273	894.716	— 11,5	2.055,7	1.338,6	— 34,9
2. Пшеница	„	169.958	297.285	+ 74,3	501,5	841,1	+ 67,7
3. Дрво за грађу ..	„	1,051.225	1,086.314	+ 3,3	1,118,7	802,6	— 28,2
4. Јаја	„	27.225	31.086	+ 14,3	608,9	606,3	— 0,4
5. Говеда жива.. ..	комада	111.352	126.877	+ 13,9	416,8	355,3	— 14,8
6. Свиње ж.	„	70.266	297.870	+ 325,1	123,5	339,3	+ 174,6
7. Месо све- же	тона	16.718	21.504	+ 28,2	313,3	324,0	+ 3,4
8. Бакар си- ров	„	7.880	10.769	+ 36,5	277,7	250,9	— 9,7
9. Шљиве суве	„	34.542	47.184	+ 36,1	191,0	233,6	+ 22,3
10. Хмељ ..	„	3.159	3.150	— 0,3	243,7	206,5	— 15,3
11. Брашно пшенично	„	37.756	32.820	— 13,0	198,7	156,8	— 21,1
12. Цемент ..	„	354.423	320.271	— 9,6	173,7	126,4	— 27,2
13. Коњи ж. .	комада	32.767	36.574	+ 11,6	122,2	106,5	— 12,8
14. Кудеља ..	тона	8.996	14.008	+ 55,7	125,7	98,8	— 21,4
15. Олово у плочама .	„	8.967	9.190	+ 2,5	116,7	94,8	— 18,8
16. Ситна стока	комада	504.383	587.944	+ 16,6	98,2	88,7	— 9,6
17. Пасуљ ..	тона	26.258	48.916	+ 87,2	78,8	87,4	+ 10,9
18. Воће св.	„	20.881	38.640	+ 84,6	63,2	85,2	+ 36,4
19. Остала жита	„	35.754	50.038	+ 39,7	81,0	85,0	+ 4,9
20. Дрво за гориво ..	„	304.559	407.459	+ 33,7	76,7	83,3	+ 8,6
21. Све остало	„	1,211.988	1,473.473	+ 21,6	1.968,3	1.502,0	— 23,7
Свега	тона	4,398.466	4,884.718	+ 11,1	8.904,5	7.818,1	— 12,2

Наша привреда није подбацила. Она је повећала своју продукцију, јер нам је пошло за руком да повећамо наш извоз за 486.252 тоне или за 11,1⁰/₀ више од претходне године. Овако повећање никако се не може објаснити смањењем унутрашње потрошње. Нема сумње, да је наша продукција сразмерно порасла.

Али, на жалост, овако повећана продукција није нам донела и сразмерно повећање прихода у готовом новцу. Баш напротив вредност извоза је смањена за 12,2⁰/₀ или за 1.086,4 мил. динара. Остављамо сада на страну обрачун овога мањка у златним динарима или у швајцарским францима. У осталом вредност нашег папирног динара је била доста стабилна у годинама

1925 и 1926., за које се врши упоређење. Јасно је, дакле, да је смањење цена било много веће од 12,2%. Али пре но што пређемо на проучавање појединачних цена сматрамо за потребно, да изнесемо неколико општих напомена и закључака, до којих се долази након прегледа горње таблице.

1. Неповољна околност за нашу привреду је смањење нашег извоза цемента за 9,6% — и поред јако смањених цена. Осећа се већ, да се на пијацама Леванта појавља цемент из Русије.

2. Исто тако је неповољна околност и смањење извоза пшеничног баршна, које се не може компенсирати повећаним извозом непрерађене пшенице. Прерадом ове пшенице у земљи наша млинарска индустрија би могла добити запослење за свој неискоришћени капацитет, а отпатци би остали у земљи као изврсна храна за стоку.

3. Ствар стоји друкчије са смањењем извезених количина кукуруза, које је у пуној мери компенсирано извозом живих свиња : кукуруз је извезен на тај начин у прерађеном облику, шта се само може поздравити.

4. Најзад незнатно смањење извезене количине код хмеља можемо не узимати у обзир. И поред слабога рода успели смо да одржимо наше позиције, из чега се јасно види, да нам је површина под културом хмеља и ове године порасла.

5. Од најважнијих продуката, који у овај преглед улазе, су дакле смањене количине само за 4 продукта. Међутим смањене вредности се опажа код 13 позиција. У овим случајевима је, дакле, смањење цена јаче него повећање количине. Оправдано је стога да мало дубље уђемо у питање о ценама за појединачне продукте, као што је то урађено у следећем прегледу

Продукат	Мера	Вредност у 1925 год.	Вредност у 1926 год.	+или— у %.
1. Кукуруз	једна тона	2.032 Дин 78 п	1.496 Дин 12 п	— 26,4
2. Пшеница	„ „	2.950 „ 73 „	2.829 „ 27 „	— 4,1
3. Дрво за грађу	„ „	1.064 „ 19 „	774 „ 18 „	— 27,3
4. Јаја	„ „	22.365 Дин 47 п	19.503 Дин 95 п	— 12,8
5. Говеда жива	један комад	3.742 „ 99 „	2.800 „ 35 „	— 25,2
6. Свиње живе	„ „	1.757 „ 61 „	1.139 „ 09 „	— 35,2
7. Месо свеже	једна тона	18.740 „ 28 „	15.066 „ 96 п	— 19,6
8. Бакар сиров	„ „	35.241 „ 12 „	23.296 „ 19 „	— 33,9
9. Шљиве суве	„ „	5.529 „ 21 „	4.950 „ 83 „	— 10,5
10. Хмељ	„ „	77.492 „ 89 „	65.555 „ 55 „	— 15,4

11. Брашно пшенично	„ „	5.262	„ 74	„ 4.777	„ 57	„ — 9,2
12. Цемент	„ „	490	„ 09	„ 394	„ 66	„ — 19,5
13. Коњи живи један комад	3.729	„ 40	„ 2.911	„ 90	„ — 21,9
14. Кудеља једна тона	13.972	„ 88	„ 7.053	„ 11	„ — 49,5
15. Олово у плочама	„ „	13.004	„ 39	„ 10.424	„ 39	„ — 19,8
16. Ситна стока један комад	194	„ 69	„ 150	„ 87	„ — 22,5
17. Пасуљ једна тона	3.000	„ 99	„ 1.786	„ 74	„ — 40,5
18. Воће свеже	„ „	3.074	„ 57	„ 2.204	„ 97	„ — 28,3
19. Остала жита	„ „	2.265	„ 46	„ 1.698	„ 71	„ — 25,1
20. Дрво за гориво	„ „	251	„ 84	„ 204	„ 44	„ — 18,8
21. Све остало	„ „	1.624	„ 01	„ 1.019	„ 36	„ — 37,2

Укупно 2.024 Дин 46 п 1.600 Дин 52 п — 20,9

Код свију позиција без икаквог изузетка забележено је дакле смањење цена, које се креће између — 4,1 и до 49,5%. Апсолутни бројеви ове статистике, који се оснивају, у главном, на царинским декларацијама, наравно не пружају потпуно поуздан ослонац за закључке ма које врсте у погледу појединих продуката. Али, ако допустимо, да је пријављивање у неким случајевима нетачно, — ова околност важи подједнако за 1926 као и за 1925. годину те је стога много мање вероватно, да је релација ових двају бројева такође погођена нетачним пријављивањем. На податке наше последње рубрике о релативном односу цена у 1925 и 1926. години можемо се дакле ослонити и то у толико више, што су ови податци баш тако једнообразни и показују исти правац (*mouvement fondamental*) у свима позицијама без изузетка.

Пада у очи незнатни пад цена код пшенице и код пшеничног брашна. Мислимо, да се ова појава дâ лако објаснити. На брашно ударене су знатне царине у увозним земљама те су се стога у 1926. години извозиле финије врсте брашна, које су могле издржати повећане царинске ставове. Стога су, можда, и цене брашна, извезеног у 1926. години, ближе ценама брашна из 1925. године, него што је случај код осталих продуката.

Не треба, да се чудимо и односу цене код пшенице, који никако не одговара односу цена, како су забележене, на пример, на Новосадској Берзи и то :

Месец :	1925 :	1926 :
Јануар	445.—	300.—
Фебруар	472.—	285.—
Март	455.—	275.—
Април	465.—	291.—
Мај	475.—	295.—

Јуни	460.—	310.—
Јули	315.—	296.—
Август	285.—	262.—
Септембар	255.—	258.—
Октобар	240.—	265.—
Новембар	250.—	287.50
Децембар	270.—	288.50
Просечно за целу годину	365.—	285.—

Интересантно је забележити, да је пад берзанских цена пшенице износио такође $21,9\%$ т. ј. готово исто толико колико и код свију продуката нашег извоза, ако се заједно третирају. Ако овај коефицијент не долази до израза код царинских података о пшеници, то долази стога, што се извоз у 1925. години није обављао у једнакој мери у свима месецима године : мање је извезено у пролеће када су се цене кретале око 450 динара, а много више у јесен када су се цене смањиле до 250 динара. Стога је и просечна цена целокупнога извоза пшенице ближа овоме последњем броју.

Пада у очи срозавање цена, које је настало код свију врста живе стоке : $35,2\%$ за живе свиње $25,2\%$ за жива говеда, $22,5\%$ за ситну стоку и $21,9\%$ за коње. Међутим јаки пад цена се осећа и код житарица сваке врсте, а цена пасуља је смањена чак и за $40,5\%$. Али — што је за нашу анализу цена нарочито важно — смањене су цене такође и за продукте рударске и индустријске.

Који су то узроци овако интегралног пада цена код свију артикла и свију продуката без разлике? У првом реду обраћамо се, наравно стању наше валуте и тражимо узрок у валутарним приликама и у курсу нашег динара. Да, курс динара није био потпуно стабилан. Према томе, да ли се упоређење врши са доларом или пак швајцарским франком, установљена су два разна обрачуна, из којих произлази, да је курс динара порастао за 3,43 односно за $3,98\%$. Округло можемо, дакле примити, да би смањење цена требало да износи $3,5\%$. У оквиру овога процента (и само њега) пад цена се може приписивати утицају наше валуте.

Морамо, дакле, тражити на страни узроке за осталих $17,4\%$ колико износи смањење цена, на име $20,9 - 3,5 = 17,4\%$. У томе циљу треба најпре, да проучимо индекс цена у државама са златним важењем — Америци и Енглеској. Према податцима *Financial Times* од 3. I. 1927. ови индекси су се кретали овако :

	Енглеска :	С. Д. С. А.:
1925 Децембар	148,2	159,0
1926 Јануар	145,5	159,2
1926 Фебруар ..	143,3	157,6
1926 Март	140,3	152,9
1926 Април	139,3	150,9
1926 Мај	138,2	152,2
1926 Јуни	139,3	152,0
1926 Јули	141,0	149,5
1926 Август	141,5	147,6
1926 Септембар	144,6	148,2
1926 Октобар	146,0	148,5
1926 Новембар	146,0	150,9
1926 Децембар	141,8	147,2

На тај начин утврдили смо, дакле : да је пад цена *настао због повећања куповне моћи злата*. Нећемо погрешити, ако кажемо, да се овоме узроку има приписати 9—10% од укупног пада цена. Ако су цене нашим производима пале још више, него што је оправдано услед повећања куповне моћи нашег динара за 3,5% с једне стране и повећавања куповне моћи злата за 9,5% с друге стране, ово долази стога, што се ми појављујемо на светској пијаци са производима пољопривредне производње, чије се цене још и сада налазе под утицајем ванредне светске жетве 1925. године.

Према томе целокупан пад цена зависи од три узрока : 1. за 3,5% цене су пале услед поправке динара и у даљем — са насталом стабилизацијом наше валуте — ми се можемо надати, да нам наша валута неће донети каква изненађења. Па како је пад цена јако неповољно утицао на целокупну нашу привреду, ово је уједно једна напомена за све оне, који пропагирају »постепено снажење наше валуте«.

2. За 7,9% цене су пале због посебних прилика око уновчавања пољопривредних производа а у вези са резултатима жетве 1925. године. На тражњу и подуну ових производа још и сада утичу залихе и стокови образовани из вишкова жетве у 1925. години. Ипак можемо сматрати овај узрок као *cause accidentelle*, чији утицај ће несумњиво у току времена нестати.

3. Много је важнији и озбиљнији трећи узрок — повећање куповне моћи злата, које је проузроковало пад цена још за 9,5%. Може ли се ово повећање сматрати као стална појава или не ? Истина је да је индекс цена у Сев. Америци (Сједињеним Државама) и до сада знатно осцилирао и то :

1920	године	226,2
1921	„	146,9
1922	„	148,8
1923	„	153,7
1924	„	149,7
1925	„	158,7
1926	„	151,3

Као што се види, осцилације постају мање, али у досадашњем кретању индекса се не може пронаћи никакав *mouvement fondamental*. Међутим не може се прећи брзине преко факта, да се у кретању недељних индекса у току последњих месеци примећује извесно стално смањење и то :

		Енглеска :	С. А. С. Д.
Новембар	1. недеља 145,9	153,5
„	2. „ 146,0	152,9
„	3. „ 146,4	149,2
„	4. „ 145,3	149,4
„	5. „ 145,1	149,5
Децембар	1. „ 144,5	149,0
„	2. „ 141,7	147,2
„	3. „ 139,6	146,5
„	4. „ 139,8	146,1

Смањење индекса у Енглеској је настало када је био свршен рударски штрајк, али у С. А. С. Д. ово смањење се може забележити већ у почетку месеца новембра 1926 године. Предсказивања о будућем кретању индекса цена у земљама са златним валутама за сада би биле преране. Ипак морамо рачунати са могућношћу скорог повећања куповне моћи злата, које може да буде од огромног значаја за даљи развој наше домаће привредне кризе, која је настала када је куповна моћ злата порасла за 9,5%. Шта ће тек настати, ако се то пењање куповне моћи злата и даље настави.?

Да овакво повећање куповне моћи злата није искључено, то се најбоље види из следећих речи познатог стручњака и експерта на међународним конференцијама, професора на Универзитету у Штокхолму Густава Касела у његовом делу : *Fundamental thoughts in economics* :

»Не можемо расправљати о стоковима злата нити говорити о изобиљу, односно о недостатку злата, све док не утврдимо размере годишњег прираста тих стокова у резултату *нормалне* годишње продукције. Раздобље од 1850. до 1910. године је најподесније за овакво проучавање, пошто су се цене и у почетку

и при крају ове периоде налазиле на истом ниво-у, и ако се може утврдити, да су се стокови злата повећавали сваке године за 2,8⁰/₀. Па пошто се нормална годишња продукција, која је потребна да би се одржао стабилитет цена, одређује у ⁰/₀⁰/₀ од целокупне прикупљене златне залихе, то је јасно, да продукција треба да расте упоредо са порастом ове залихе злата.

„Ова констатација је од нарочите важности баш у садашњим приликама. Годишња светска продукција злата знатно је мања од максимума забележеног у 1915 години и ни из близу не достиже 3⁰/₀ од светске златне резерве, колико би било потребно продуцирати, ако се узме у обзир и годишњи нормални губитак у износу од 0,2⁰/₀. За будуће ово треба да значи смањено подмиривање потребе, *па према томе неминован пад општег ниво-а цена.*

„Овако недовољна продукција злата је неизбежна, ако се не нађу неки нарочито богати златни рудници. За сада (јуни 1925 године) ова опасност је одстрањена због привременог изобиља (*superfluity*) злата, које је проузроковано ратом и његовим последицама. Опажа се смањена тражња злата, која је јединствена у историји златнога новца. Злато је истерано из многих европских држава и прикупљено је у Сједињеним Државама где се стога осећа да га има и сувише. Необично повећање цена била је неминовна последица овакве појаве.

„Али ово изобиље је само привремени феномен. Континенталној Европи требаће злато ради васпостављања златног стандарта. Ово кретање злата већ је одпочело и изобиље, које је почело да изазива страховање, постепено нестаје. Али још важнији је за нас будући прогрес света. Овај прогрес може да буде лаганији него што је био случај у периоди од 1850 до 1910 године, али сигурно се може тврдити да неће бити ни стагнације. А у том случају садашња продукција злата биће недовољна. Ако се не пронађе неки начин, да се ова продукција темељно промени, то ће светска привреда осетити озбиљан недостатак злата, чим буду апсорбирани услед пораста светских потреба они делови американских стокова, за које се сада може сматрати, да их Американци држе у резерви.”

Доносимо овај опширни цитат због њене необичне важности. Код нас је одомаћено мишљење, да је пад светских цена искључиво последица добре жетве у прекоморским земљама и њихове повећане продукције. Мислимо, да смо показали

како узрок снижења ниво-а светских цена треба тражити не само на страни *робе*, него и на страни *новца*, у дотичноме случају, дакле, — злата. Спор између »ревалоризатора« и »стабилизатора«, који је сада избио у Француској поводом валутне политике Поенкаре-а, нама је одавно познат. Снажење валуте и њена »дефлација« неминовно изазива тешкоће и поремећаје у привредном животу дотичне земље, које су скопчане са падом општег ниво-а цена. Међутим ауторитети, као што је Густав Касел наговештавају, да ће нам и онако у блиској будућности доћи пад цена од стране светске пијаце.

Подаци, које смо више навели о куповној моћи злата у новембру и децембру 1926. године, наравно, још нису довољни да би се могло тврдити поуздано, да је тај моменат већ настао. Ипак је за целокупан биланс нашега плаћања, па према томе и за регулисање наших дугова, за наш трговински биланс, за све гране наше привреде које раде за извоз, необично важно, да пажљиво пратимо златне индексе цена из месеца у месец, из недеље у недељу, да би могли парирати опасност, када ће она настати.

А Густав Касел тврди, да ће она настати . . . неминовно.

Ал. Вегнер.

Plan naše buduće željezničke mreže

Ponuda naše južno-američke emigracije da će uz saradnju engleskog kapitala izgraditi željezničku prugu normalnog koloseka Beograd—Sarajevo—Split, pokrenula je polovinom prošle godine ne samo pitanje vezivanja Beograda sa Jadranom nego uopće pitanje naše buduće željezničke mreže. Ondašnji ministar saobraćaja Vaso Jovanović sazvaо je jedny posebnu konferenciju zastupnika privrednih institucija koja bi imala одreditи koje sve željezničke veze mi bi morali izgraditi. Išlo se je naime за time, да se stvori jedan јединствен plan о изградњи наших саобраћајних ustanova како bi u izvjesnom roku vremena читав наш саобраћај bio jedna органична cjelina. Željeznička mreža koja se sada nalazi na našem teritoriju, gradjena je bez јednog јединственог sistema па koje čudo да te пруге u mnogo slučajeva ni danas nisu međusobno povezane. Prema tome ta konferencija privrednika

imala je u prvom redu zadaću, da predloži takove pruge koje bi vodeći naravno računa o faktičnom stanju kakovo ga smo zatekli koncem rata, čitavu našu željezničku mrežu usko povezali i time u prvom redu poduprli ekonomski razvitak naše države.

Konferencija kojoj je bilo predloženo šest raznih osnova radila je dosta dugo, izabran je i poseban odbor koji je imao da na temelju mišljenja koja su iznesena na samoj konferenciji izradi jedan jedinstveni plan, i početkom februara javnost je upoznata sa predlozima koje je izradio taj odbor i koji su predloženi ministarstvu saobraćaja.

Mi odmah priznajemo da su nas predlozi užeg odbora upravo prenerazili. Predlaže se ništa manje nego izgradnja, dotično rekonstrukcija od 56 pruga normalnog koloseka i od 14 pruga uskog koloseka. Premda još nisu publicirani tačni podaci izgleda nam da bi duljina svih tih 70 pruga iznašala najmanje 8.000 kilometara, dakle skoro više nego što iznaša naša današnja cjelokupna željeznička mreža. Obzirom da jedan kilometar nove pruge u brdovitim krajevima kakovi su naši zapada najmanje 6 do 7 milijona dinara, to bi izgradnja nove željezničke mreže kakovu je predlaže spomenuti odbor zapala nekih 50 do 60 milijardi dinara. Budući da bi mi te iznose morali namaknuti zajmovima to bi na same kamate morali izdavati godišnje od 4 do 5 milijardi dinara.

Mislimo da već ovi podaci dostaju za prosuditi sa koliko je neozbiljnosti radio taj poseban odbor. On u prvom redu nije vodio računa o finansijskoj snazi naše države u drugom ni o saobraćajnim potrebama. Jer za povećati makar i u roku od 2 do 3 decenija željezničku mrežu jedne države za 100% potrebni su sasvim drugi ekonomski preduvjeti od onih koje ima naša privreda. Agrarne države, a u takovu ćemo mi još dugo da se ubrajamo, može u relaciji prema površini i broju stanovništva imati samo jednu razređenu željezničku mrežu i u tom pogledu ni u kojem slučaju ne može se mjeriti sa stanjem i prilikama u industrijskim državama.

Da ni sam odbor ne vjeruje da će se kod nas razviti jedan intesivan željeznički promet najboljim je dokazom da osim za kratke pruge kao što su Lapovo—Velika Plana, Beograd—Batajnica te Sunja—Caprag ne predviđa izgradnju dvostrukog koloseka. A željeznički saobraćaj po jedno-tračnim prugama danas se u kulturnom svijetu već smatra kao lokalni saobraćaj i u internacionalnom prometu dolaze u obzir samo pruge sa najmanje dva koloseka. No zato je naš odbor došao na zgodnu ideju da gradi

skupe paralelne linije pa tako po ovom planu mi bi imali nekoliko pruga koje su jedna od druge udaljene samo par kilometara i koje imaju istu polaznu i završnu točku.

Mi svi pravom tražimo da se privrednici pripuste ka izrađivanju našeg privrednog programa. Najprvo su počeli razni kongresi privrednika koji su donášali resolucije sa 50 do 60 točaka koje su vrvile raznim zahtjevima, od kojih je većina bila neostvariva, pa su se ti kongresi malo po malo razvili u prijateljske sastanke sekretara naših privrednih komora, koje svrše sa nekoliko banketa i sa resolucijama koje nitko ne uzimlje ozbiljno i koje nitko ni ne kuša da sprovodi u život; tako da se par dana poslije kongresa uopće zaboravlja da se je i održao.

Resultat rada saobraćajne konferencije daje potpuno pravo onima koji zastupaju mišljenje, da ni naši privrednici nemaju baš mnogo smisla za pozitivan rad. Jer staviti program koji obuhvaća 70 novih pruga od kojih neke dolaze skroz nove jer ih nitko do danas nije reklamirao nije nikakovo umjeće, pogotovo onda kad se sastavljači nemaju brinuti kako će se i gdje namaknuti sredstva potrebna za izgradnju svih tih pruga i na koji će se način doći do pokrića za isplatu kamata kod takovih zajmova. Mi smo pravom očekivali, da će ta konferencija donjeti jednu osnovu koja odgovara i našim finansijskim sredstvima i potrebama naše privrede i koja se prema tome u dogledno vrijeme daje i realizirati. Samim popisom svih onih željezničkih pruga koje je bilo tko i bilo gdje predložio, došli bi po prilici do istog rezultata do kojega je došla i ova konferencija. Kad bi slučajno jednom našem ministru saobraćaja uspjelo da dođe do jednog zajma od par milijardi dinara koje bi morao utrošiti u gradnju novih pruga on bi, upogled pruga koje se imaju izgraditi morao sazvati jednu novu konferenciju budući da rad ove sadašnje konferencije ne znači ništa, i ne pokazuje pravac kojim se ima uputiti naše nastojanje da nam saobraćajna mreža najbolje odgovara.

Obzirom na veliki broj predloženih pruga reći će nam se da je to program koji se ima izvesti za 20, 30 pa čak i 50 godina, pa da je već sada potrebno da se odredi kojim će pravcem ići razvitak naše željezničke mreže. Prvo mi nigđe u svijetu nismo vidjeli da se je izrađivao saobraćajni plan za 50 godina unapred, a drugo nitko ne zna kako će se privredno razvijati pojedini naši krajevi za 20 do 30 godina. Neki krajevi koji su danas slabo napućeni i bez znatnijeg prometa mogu za to vrijeme, iz bilo kojeg razloga po-

stati industrijski centri pa bi onda ili trebalo saobraćajni program iz temelja mjenjati ili uopće ne voditi računa o putevima razvitka kojima je išla privreda.

Sav rad konferencije tako je neozbiljan i neostvariv da se uopće ne isplati ulaziti u detaljnu analizu čitave saobraćajne mreže kakova bi izgledala po realizaciji ovog plana kao i pojedine pruge koje su predložene. Ipak zamjeramo što se po ovom planu dira u jedinstvo naše uskotračne željezničke mreže i na toliko mjesta ispresjecaju se sa prugama normalnog koloseka. Naša bosanska i zapadno srpska željeznička mreža ima služiti samo odvijanju sobračaja između Save i Jadrana i preko toga teritorija teško da će se razviti bilo koji internacionalni promet a i putnički promet obzirom na slabo naseljene krajeve, teško da će biti intezivan, pa ne vidimo razloga da se u njih dira. Dapače uvijek se je dosad zastupalo gledište da njih treba još bolje povezati, proširiti u krajeve koji obzirom na brdoviti karakter teško odgovaraju za normalno-tračne pruge i na više mjesta izvesti na more i na Savu, ditično Dunav. Ovako kao jedna cijelina te pruge mogu da odlično vrše svoju ekonomsku ulogu kao što je to bio slučaj sa bosanskim željeznicama, dok bi po ostvarenju programa željezničke konference te pruge bile tako ispresjecane normalnim prugama da više ne bi vršile nikakovu ekonomsku funkciju i spale bi na pruge čisto lokalnog karaktera.

Interesantno je kako je odbor riješio pitanje veze Beograda sa Jadranom. Kako je poznato postoje dva plana, jedan izlazi na Split a drugi na Kotor pri čemu pruga na Kotor ima nekoliko varijanta. Po predloženom planu spoj Beograda sa Jadranom išao bi od Beograda preko Obrenovca, Šabca i Bjeline do Tuzle zatim od Tuzle preko Sarajeva i Mostara na Metković. U Sarajevu bi se odvojio jedan krak koji bi išao preko Uvca—Bjelogpolja na Kotor, dok bi se u Mostaru odvajao drugi krak da preko Imotskoga izade na Split. Osim toga Metković bio bi uz samu morsku obalu vezan i sa Splitom i sa Kotorom i to preko Dubrovnika. Obzirom na ovaj predlog Split bi sa Beogradom bio daleko kraćim putem vezan preko Knina, Bihaća—Sunje i onda prugom Zagreb—Beograd nego što to predlaže saobraćajna konferenca pri čemu još se ne smije zaboraviti da kod pruge preko Bihaća treba izgraditi samo cca 90 kilometara, dok preko Sarajeva—Tuzle treba izgraditi do posljednjeg kilometra.

Predlog da se izgradi pruga br. 53 naime Split—Metković—Kotor najbolje pokazuje koliko su dotičnim predlagačima poznati ekonomski momenti kod izgradnje jedne pruge. Ta pruga koja bi bila duga cca 300 kilometara koštala bi najmanje 2 milijarde dinara, a ne bi nosila ni toliko koliko bi se mogli platiti čuvari pruge. Primjerice za talijanske državne željeznice rak su rana upravo pruge koje idu uz obalu mora, jedna iz Venecije do Brindisi, a druga od Genove pa do Napulja. Takove pruge, nemaju nikakova robnog prometa a taj odlučuje za rentabilitet jedne pruge, a putnički promet nije redovito znatan. Kod nas bi slučaj bio to još manje, prvo što obzirom na mali broj stanovnika koji žive u našem Primorju, a drugo što se naš svijet daleko rađe vozi parobrodima. Uvjereni smo da na pruzi Split—Kotor ne bi godišnje bilo robnog prometa ni od nekoliko vagona dok bi putnika bilo samo onda kad bi bilo uzburkano more.

Prema planu kojeg je izradila saobraćajna konferencija mi bi u najskorije vrijeme dobili nekoliko novih željezničkih čvorišta. Tako Bihać, koji do pred tri-četiri godine nije uopće imao željeznice, sad bi imao vezu osim one postojeće sa Bosanskim Novim, sa Plitvicama i Senjem, sa Kninom i Splitom a na koncu i sa Karlovcem. Mi bi zbilja bili zahvalni kad bi bar jedan član te konferencije bio u položaju da nam opravda izgradnju pruge Karlovac—Bihać. Slično je i sa Kninom koji bi imao dobiti uskotračnu vezu sa Šibenikom te Sinjem a normalno-tračnu ne samo sa Bihaćem nego i sa Biogradom na moru i sa Novigradom.

Južna Srbija upravo je poplavljena sa novim prugama i to sve sa normalnotračnim. Premda je Južna Srbija po broju stanovnika veoma slabo naseljena, a po privrednoj radinosti daleko zaostaje za drugim krajevima naše države, ipak bi se tu imalo graditi novih pruga kao da smo u industrijskim predjelima Češke, Belgije ili zapadne Njemačke. Koliko god tu igrali znatnu ulogu strategički obziri, ipak i takovi zahtjevi moraju voditi računa o financijskim prilikama države kao i o potrebama, i to privrednim potrebama drugih krajeva.

Prijedlog o pruzi Bjelina, Brčko, Dubica kad se ukaže potreba dupliranja koloseka Dubica—Vinkovci—Indija opet pokazuje kojim se dilentatizmom radilo pri sastavljanju ove osnove. Dok druge države idu za time da kod iole jačeg prometa zavedu dvostruki kolosek jer se na takovim prugama daje svladati daleko veći promet nego na dvije jednotračne paralelne pruge, mi bi di-

rektno morali izbjegavati dvotračne pruge. Tu odbor opet gubi iz vida da je daleko jeftinije uz već postojeću jednotračnu prugu postaviti druge tračnice nego graditi skroz novu jednotračnu prugu.

Željeznička mreža pojedine države, bez obzira da li se radi o privatnim ili državnim željeznicama, mora stajati u izvjesnom omjeru sa ekonomskim stanjem dotične države, jer u protivnom slučaju dolazi u pitanje rentabilitet tih pruga. Doduše svaka nova pruga nosi izvjesno povećanje saobraćaja, nu pitanje je da li u pojedinom slučaju taj očekivani višak opravdava izgradnju jedne nove pruge, dotično većeg broja novih pruga. Naša država, obzirom na strukturu naše privrede može svoju željezničku mrežu proširivati samo postepeno, u koliko možda ne bi bila njezina najpreča zadaća, da sadašnje pruge tako tehnički dotjera da mogu udovoljavati svim zahtjevima modernog saobraćaja.

Nu nije samo rečeno da u pojedinoj državi željeznička mreža mora stajati u omjeru sa privredom nego i gustoća željezničke mreže unutar državnih granica mora biti u omjeru sa privrednim razvitkom pojedinog kraja. Agrarni krajevi ili još bolje krajevi u kojima prevladava stočarstvo ne trebaju toliko željeznica koliko krajevi u kojima prevladava intenzivna poljoprivreda, industrija i jaka trgovina. I u drugim državama pojedini napredniji krajevi imaju daleko više pruga nego siromašniji krajevi pa je tako već i danas kod nas a biti će i u buduće ukoliko država iz bilo kojih razloga ne bude forsirala izgradnju pruga u krajevima koji za to nemaju dovoljno preduvjeta i potreba. U tom slučaju općenitost u raznim formama poreza morati će pokrivati sjeguran deficit takovih pruga.

O svim ovima momentima konferencija nije ni najmanje vodila računa. Nije bilo u pitanju, šta bi se sve dalo izgraditi nego o tome što se, obzirom na naše prilike i može izgraditi, u jednu riječ, jedan program koji se daje i realizirati.

Rad odbora za izgradnju nove željezničke mreže jasno je pokazao sa kojim dilentatizmom naše privredne organizacije pristupaju ozbiljnom radu i do kojih rezultata dolazi se pri takovim skupnim radovima. Mi smo uvjereni da ni jedan od onih koji su prisustvovali tom radu, nije ni časka pomislio da bi za izgradnju svih tih pruga bilo potrebno ne 25 milijardi dinara nego najmanje 50 milijardi dinara i da bi naš budžet godišnje bio opterećen sa kojih 4 do 5 milijardi din. više a isto toliko i naša platežna bilanca

budući bi sredstva za izgradnju tih pruga morali namaknuti iz inozemstva, jer inače ti zaključci ne bi bili primljeni jednoglasno.

Obzirom na dosadašnji skupni rad naših privrednih organizacija mi smo uvjereni da je kojim slučajom i došlo do ostvaranja Privrednog savjeta da bi njegov rad, obzirom na osobe koje bi u njemu sjedile, bio skroz negativan i da bi pokazao da ne samo da naša Narodna Skupština nema smisla za realan rad, rad koji nosi i ploda, nego da i naša privreda nema puno smisla za pozitivan realan privredan rad.

D-r Ivo Belin.

Д-р ing. Милан Мариновић,

Шумска привреда у години 1926.

За развитак пословања у овој привредној грани меродавна је у првом реду грађевна делатност, јер она апсорбује највеће количине дрвета. Чим настане какав застој у грађевном пословању онда је то знак, да је услед економских, политичких, финансијских или социјалних потреса настало неко поремећење у општој економској коњунктури, јер грађевна делатност врло осетљиво реагује на те промене. Застој у грађевном пословању преноси се одмах на друге гране господарског живота па и на шумску привреду.

Успех пословања у шумској привреди овисио је пре рата једино о коњунктури, која се очитовала у потражби и понуди робе. Иза рата појавио се нови фактор, с којим се дотле није рачунало, а то је валута.

Пре рата јављале су се валутарне осцилације само услед ванредних прилика, а данас су оне на дневном реду. Коњунтура може дати ма колико повољне изгледе за склапање послова, па ипак продавач није никад сигуран, да ће посао завршити с успехом, јер нагли пад валуте, у којој продаје робу, може довести до највећих изненађења.

Зло се повећава, ако је још нестабилна и домаћа валута, у којем случају шумска трговина, код које су послови термински, постаје правом лутријом. Ово последње зло код нас је уклоњено од времена, кад је динар стабилизован. Но док је динар у прош-

лој години био стабилан, дотле су латинске валуте, нарочито лира и фр. франак, које су врло важне за нашу шумску индустрију, показивале велике промене курсева.

Осим потражбе и понуде, које стварају коњунктуру, и осим уплива валуте, има још цели низ разних фактора, који унапређују или успорују шумску производњу, међу којима треба споменути кредитни проблем, трговинску, саобраћајну, и социјалну политику. Ако развитак шумске производње у прошлој години проматрамо с гледишта, какав су уплив вршили на њу споменути фактори, онда видимо следеће.

Грађевна делатност код куће, која је услед несташнице и скупоће кредита дошла до извесног застоја и коначно у години 1924. и 1925. до потпуне стагнације оживљује наново у години 1926. Нарочито се много гради у престоници и у неким другим градовима, услед чега настаје велика потражба за грађевинским материјалом.

Иначе је потрошња дрвета по малој индустрији и обрту, који рачунају на потрошњу код широких народних слојева, услед осиромашења тих слојева и пада њихове куповне снаге — и ове године била врло мала.

На европском дрвном тржишту обећавала је година 1926. ванредну коњунктуру и уз боље цене, него ли су биле у години 1925., која је донела знатан пад цена дрвету. Услед више појава те су наде биле поремећене.

Као један од највећих узрока ту је штрајк рударских радника почетком априла и доцније општи штрајк у Енглеској, који је имао велик уплив на развој коњунктуре. Услед напора енглеске владе, која је уметним начином подупирала грађевну делатност, успело је додуше одржати потражбу енглеских пијаца на доста нормалном ниво-у, али је услед тог штрајка настало поскупљење превозних тарифа за којих 100⁰/₀, а уз то и велика несташница превозних средстава. Ово је имало осетљивих последица за развитак шумске трговине код мало не свих држава, које су упућене, да превозе своје шумске производе морским путем као и код свих »циф« продаја.

У Италији је био спремљен за ову годину велик грађевни програм, али је тај касније из финансијских разлога редуциран, што је имало велик уплив на потражбу дрвета у тој земљи. Осим тога упливисао је онде на шумску трговину и пад лире.

Левант и земље Средоземног Мора показивале су ове године само просечне потражбе.

Француска на почетку године показује велики интерес за дрво, исто тако и Белгија, али је онда дошао неочекивани пад франка, који је помео све рачуне.

Пад лире и фр. франка имао је на шумску трговину знатан уплив још и зато, што се цене дрвета нису могле тако брзо акомодирати овим осцилацијама валуте.

Лира и фр. франак показују на церишкој берзи следеће кретање у год. 1926. :

	1. I.	1. II.	1. III.	1. IV.	1. V.	1. VI.
Лира	20,90	20,85	20,87	20,82	20,71	19,55
Франц. франака	19,41	19,50	19,25	18,02	16,95	16,66
	1. VII.	1. VIII.	1. IX.	1. X.	1. XI.	1. XII.
Лира	18,60	16,82	19,27	19,35	22,37	22,45
Франц. франака	14,20	12,15	15,25	14,66	16,52	19,07
	31. XII.					
Лира	23,25					
Франц. франака	20,47					

Доцније ћемо видети, какав је уплив вршио овај пад на извоз нашег дрвета.

Несигурност, која је била у вези с овим појавама још је већма повећала дотадашњу резервисаност купаца према сировом дрвету. Као излаз из кризе, која је настала на светском тржишту дрвног материјала, наглашавало се свуда *ограничење производње*. Ово ограничење требало је бити реакција на дотадашњу хиперпродукцију. Да то боље предочимо, приказат ћемо потражбу и понуду дрвета на европском дрвном тржишту. (Према Др. Ендресу за год. 1913.) :

Понуда :

Русија	17,0	мил. м ³	округ. дрвета
Шведска	1,5	„	„
Финска	9,5	„	„
Аустро-Угарска	8,0	„	„
Норвешка	3,3	„	„
Румунска	0,7	„	„
Укупно	53,5	мил. м ³	округ. дрвета

Потражба

Енглеска	29,0	мил. м ³	округ. дрвета
Немачка	12,8	„	„
Италија	5,0	„	„
Француска	3,1	„	„

Италија	1,0	„	„	„	„
Швајцарска	0,8	„	„	„	„
Укупно	51,7	мил. м ³ округ. дрвета			

Када је иза свршетка светског рата нестало Русије као највећег лиферанта, заузеле су њезино место друге државе. К томе долази у обзир још и велика потражба за дрветом иза рата. Чим је ова потражба задовољена, а Русија опет почела да лиферује дрво у већој количини, настало је велико поремећење у трговинским односима. Нове државе повлаче се у своје пређашње пијачне границе, за које је њихова поратна продукција услед хипертрофије инфлационих предузећа постала превелика. Настаје нужни пад цена, а услед разних околности и падање рентабилности производње¹ 1. Услед тога се опћенито наглашује потреба за ограничавањем производње, која би имала кроз смањену продукцију повећати цене и понова успоставити поколебани рентабилитет у пословању.

Ово ограничавање производње долази делом само по себи услед краха инфлационих предузећа, а делом добровољним ограничавањем у свим продукционим државама у години 1925. и 1926., а у неким већ и у години 1924.

Код нас је ову меру било теже провести него у другим државама, где су поседници шума једноставно износили на продају мање етате. У Босни је наике највећи део шума предан на експлоатацију путем дуготрајних уговора и предузећа, која су инвестирала огромне суме у изградњу прометних средстава и инсталација, обвезана су на потрајност продукције, јер за амортизацију инвестираног капитала је боље радити макар и с минималним добитком него ли сасвим обуставити посао. У осталим крајевима, где се износе на лицитацију годишњи етати, трговци су регулисали потражбу на тај начин, што су узимали само најпотребније квантуме дрвета и апстинирајући се од лицитације оборили су цене испод предратног златног паритета.

У круговима шумске индустрије радо се наике истицало, да су цене округлом дрвету превисоке ; отуд захтев за снижењем таксе. Било је доиста случајева, где је та цена била доста висока и на више места прелазила паритет, али је то било само у изванредним приликама те последица повољне коњунктуре и велике конкуренције. Услед тога поседници шума нису хтели попустити

¹ В. Инж. Мариновић : Прилог проучавању извоза и увоза шумских производа. Београд, 1926.

наглашавајући, да је шумска такса резултанта понуде и потражбе, те да није овисна о њима, већ о купцу, што се на концу и доказало. Услед оскуца страних купаца наши индустријалци и трговци дрветом монополизали су тако рећи целу нашу шумску привреду. Апстинирајући се од лицитација успело им је оборити цене дрвету на онај ниво, који им је конвенирао. Има наиме шумских поседника, који су морали продавати дрво под сваку цену већ ради покрића најнужнијих трошкова управе. То су н. пр. Имовне Општине у Хрватској и Славонији.

Научени на продају у доба инфлације, када поседници шума нису могли поставити ни једне искљичне цене на лицитацији, а да не постигну по 20, 50 па и 100% наплате, они су то наставили и касније, кад су се прилике на европском дрвном тржишту сасвим промениле. Износећи на продају редовите шумске објекте у години 1925. с искљичним ценама, које су постигнуте у години 1924. остају лицитације безуспешне. На поновним лицитацијама снизује се искљична цена за 10, 20, и више процента, али уза све то остају многи објекти непродани. Многе лицитације остају безуспешне, а за оно што се продаје, постиже се цена, која је често далеко нижа од искљичне цене.

Карактеристичан је пример Петроварадинске Имовне Општине у Митровици, где се износи на продају год. 1925. пет шумских објеката. Иза две безуспешне лицитације снижава се цена на трећој за 25%, на четвртој за 35% али без резултата. У год. 1926. снизује се цена на петој, шестој и седмој лицитацији, док се коначно не продаје неколико објеката уз цену, која је и до 60% нижа од првотне искљичне цене н.пр. шума »Непречава« која се продаје за 1,122.000 динара према искљичној цени од 2,704.574 динара).

Цене дрвету иза рата показују овај развој (попречна цена на пању од м³ у динарима) :

	<i>Храст :</i>						
	1920:	1921:	1922:	1923:	1924:	1925:	1926:
Петров. И. О.	181,9	216,7	280,0	818,5	146,0	—	360,0
Бродск. И. О.	229,2	325,1	465,6	835,9	980,7	749,0	588,0
Крижевач. И. О.	119,0	110,4	248,1	407,7	447,6	409,4	249,1
	<i>Јела :</i>			1924:	1925:	1926:	
Огулинска Имов. Општ.				83,7	46,3	51,7	
Оточка Имов. Општ.				80,0	85,0	69,3	
Кр. Дирекција Сушак				55,3	39,2	14,1	

Буква : (грађа)

	1924:	1925:	1926:
Оточка Имов. Опш.	84,5	52,7	42,3
Кр. Дирекција Сушак	43,0	26,5	28,3

Ради упоређења ових цена са предратнима можемо навести, да су цене славонској храстовини расле упоредо са смањивањем количине тих шума. Попречна цена расте са 14,20 К 1880. г. на 67,90 К 1912. г.¹ Попречна цена задњих пет година пре рата креће се око 50 динара док код неких поседника постиже и 69,6 К. Цена јеловине креће се пре рата код Кр. Дирекције на Сушаку од 4—10 К. а буковини око 3—6 К.

Из тога се види, да су цене у год. 1926. знатно пале испод предратног паритета.

Сасвим су друге прилике у крајевима са дугорочним уговорима. Овакових уговора има највише у Босни (преко 40), а задњих година склопљено је неколико таквих уговора и у другим крајевима. По тим уговорима даје се известан комплекс шума на експлоатацију под уветом, да закупац сам изгради прометна средства и инсталације, да једном речи сам буде експлоататор, индустријалац и трговац. Услед концентрације свих ових послова у једној руци, потребни су огромни капитали, који за цело време експлоатације терете сваки кубични метар дрвета. Ова амортизациона тангента је то већа, што је скупљи капитал и што су теже околности, под којима се врши експлоатација. Шумска индустрија, која је за време инфлације често с много оптимизма загазила у ове уговоре, тешко је осећала оне промене, које су доцније изазвале кризу у шумској индустрији. Ова криза најтеже се осећала баш код оних предузећа, која су имала овакове уговоре. Услед тога настаје велики покрет за ублажење кризе те се траже на све стране вентили у сврху смањења напетости, која је настала код продукционих фактора, да се како било ухвати рентабилитет у пословању, који је постајао све мањи. Отуд и настојање за смањењем шумске таксе, јер да су данашње шумске таксе (изражене у злату) веће од предратних.²

Код тога се наглашавало, да разлика није толико у самој висини таксе, колико у измени осталих услова уговора према предратним. Уз остале промене техничке природе најтеже је

¹ В. Метлаш : Славонске старе храстове шуме.

² Љ. М. : Криза дрварске индустрије у Босни. Сарајево, 1926.

погађао шумску индустрију начин обрачуна шумске таксе. Док су пре рата продајне цене биле фиксиране, у уговорима који су иза рата обновљени изражена је шумска такса у процентима просечних продајних цена резане робе. За купљено дрво плаћа се аванс од 4-5 укупне вредности дрвета пре него оно буде извучено из шуме, а дефинитивни обрачун тек три године иза почетка обарања дрвета у шуми.

Ови услови нису предвиђали последице, које су доцније настале услед промене курса наше валуте и услед великих промена у ценама дрвета на светском пијацу. Висина ових аванса рачуната према ниским ценама дрвета у првим годинама иза рата била је и сувише малена да покрије $\frac{4}{5}$ укупне вредности, која је израчуната при дефинитивном обрачуну, када су цене дрвету знатно порасле, а и динар је порасао за којих 40—50%. Према томе су сва ова предузећа имала на име заостале $\frac{1}{5}$ платити, суме које су биле далеко веће од плаћене $\frac{4}{5}$. Тежина ситуације била је још и у томе, што су ова плаћања пала у доба тешке кризе у шумској индустрији.

Крај таквог стања ствари шумска индустрија у Босни под крај године 1925. тражила је ревизију уговора, (код које би се уз смањење процента таксе и неке олакшице техничке природе променио и начин плаћања аванса), као и амортизацију дугова. Министарски Савет је одбио предлог Министра Шума и Рудника за снижење таксе, али је Министарство Шума с другим олакшицама у току године 1926 знатно ублажило кризу шумске индустрије. Тако је провело валоризацију за наплату дужних свота код дефинитивног обрачуна; многим тврткама продужена је на извесно време наплата дугова; установљен је повољнији проценат за техничко дрво; дозвољен је повратак сече на исто место, где је већ једанпут сечено и т. д. Те су повластице у извесним случајевима представљале велику помоћ шумској индустрији, те су знатно ублажиле кризу. Тиме је Министарство допринело велике жртве на рачун прихода свога буџета.

Уза сва споменута настојања за снижењем шумске таксе зна се ипак, да она није тако велик фактор. Између три фактора, који су одлучни за рентабилитет пословања у шумској производњи, а то су *тржсна цена, продукциони трошкови и такса*, она је најзнатнији фактор. Тако код босанских уговора шумска такса износи само 10—14% продајне цене. Међу трошковима

производње она чини око 20—24⁰/₀. Зато су много важнија остала два фактора.

Тржна цена дрвету на светској пијаци, која долази у обзир за наше дрво, у великој је овисности поред коњунктуре и о кретању лире и франка. У току године 1926. опажено је извесно назадовање цена за све врсте дрвета те код неких артикала износи разлика између цена у јануару и децембру те године око 10⁰/₀. На домаћем тржишту цене за грађевински материјал нешто су порасле услед повећане грађевинске делатности; цене огреву су услед слабе зиме и великих залиха знатно назадовале.

Најважнији фактор чине *продукциони трошкови*. Они су функција радничких надница дотично опште скупоће (производња, превоз и прерада дрвета); скупоће новца и кредита (инвестиције, обртни капитал, режија); финансијске, трговинске, прометне и социјалне политике (порези, таксе, доприноси за осигурање радника, царине, транспорт) и коначно — организације рада.

Осећајући, којом тежином терете производњу продукциони трошкови настојала су шумска предузећа, да те трошкове смање тако у властитом делокругу као и интервенцијом код разних државних надлештава.

Предузећа започињу ову акцију редукцијом погона, ради чега отпуштају велик број чиновника и радника. Многе пилане сасвим обустављају рад. Тај случај наступа код многих мањих предузећа, док се старија, боље фундирана предузећа лакше опиру овим потешкоћама. Узрок је делом у томе што су домаћа предузећа понајвише новијег датума и финансирана по домаћем скупљем капиталу, а старија предузећа су већином у рукама странаца, који долазе до потребног капитала под повољним условима. Није редак случај да су чисто домаћа предузећа у овим тешким приликама прешла у стране руке.

Осим редукције погона покушава се снизити производне трошкове и обарањем радничких надница, што наилази на велик отпор целокупног радништва. С њихове стране се упозорава, да је код нас још увек велик диспаритет између надница и цена робе.

Према подацима »Привредног Прегледа« у години 1926. пао је попречни ниво цена према децембру 1925. г. само за 8⁰/₀. Код тога се још може узети у обзир, да велик део шумских

радника припада земљорадничком сталежу, које се бави шумским пословима само сезонски т. ј. док мирују пољопривредни послови. У години 1925. претрпили су пољопривредни продукти велик пад цена, што је довело до велике пољопривредне кризе. Те цене имале су велике осцилације и у години 1926. и док је земљорадник с једне стране мало добивао за своје пољопривредне продукте, осећао се споменути велик диспаритет између цена тих продуката и оних индустријских артикала, који су њему потребни и није попуштао у погледу надница и возарине (кирије).

Ипак је број штрајкова у дрварским предузећима године 1926. био мањи, него у прошлим годинама.

Оскудица и скупоћа новца, која се тешко осећала прошлих година у овој индустријској грани, ове је године нешто попустила. Узрок је с једне стране у томе, што је каматњак за неколико процената појевтинио и што је, с друге стране, смањена потражба за кредитима услед редукције свих инвестиција.

За висину продукционих трошкова и ове су године правили највеће потешкоће високи јавни терети, који су у прошлој години достигли максимум напетости.

У царинској политици није било промена јер су све цар. тарифе које су ометале извоз дрвета, биле укинуте под крај године 1925. У саобраћајној политици настао је велик преокрет доносом нове тарифе од 1. октобра 1925. Та је тарифа предвидела знатне олакшице за унапређење извоза и за спречавање увоза дрвета нарочито у Војводину. Ефекат ове тарифе осећао се кроз целу 1926. годину. Шумска индустрија жели још неке мање олакшице и измене у новој тарифи од 1926. г., које ће Министарство Саобраћаја по својој прилици и учинити.

Што се тиче организације рада у циљу економизирања прераде и производње дрвета, код нас је још врло мало тога до сада учињено. То вреди нарочито за мања предузећа, где се још увек ради доста примитивно. Ако наша дрвна индустрија жели одржати утакмицу са осталим државама шум. производње, онда не сме сву помоћ очекивати од Државе, већ мора попут осталих држава посветити што већу пажњу питању реорганизације рада и економизирању производње. Овај покрет заузео је велике димензије нарочито у Аустрији и у Чехословачкој, где су се и научни заводи (Масарикова Академија рада) ставили на чело овој акцији.

Уза све набројене потешкоће година 1926. показује повољно одвијање извоза шумских производа. Табела. 1. показује однос извоза шумских производа према нашем целокупном извозу. Морамо приметити, да за годину 1926. нису исказани сви производи шумарства већ само 6 артикала (дрво за гориво, за грађу, букови и храстови железнички прагови, израде од дрвета, екстракти и танин) што чини 90⁰/₀ свеукупног извоза ових продуката. Зато треба ове податке повећати још за којих 10⁰/₀.

Из ове табеле види се, да шумарство са својим производима за првих 8 година чини око 40⁰/₀ тежине и око 20⁰/₀ вредности нашег целокупног извоза, што довољно показује важност и улогу ове привредне гране у нашем економском животу. Ове године извесно је:

Дрвета за гориво	407.459 т.	за	83,3 мил. динара
Дрвета за грађу	1,086.315 „	„	802,6 „ „
Жел. прагова букових	1,248.740 „	„	41,2 „ „
Жел. прагова храстових	946.959 „	„	51,4 „ „
Израда од дрвета	12.964 т.	„	35,8 „ „
Танина и друг. екстракта	14.535 „	„	63,9 „ „

Укупна количина извоза ових продуката износи у год. 1926. 1,538.695 т., што пресставља 31,5⁰/₀ целокупног извоза. Укупна вредност износи 1.078 мил. динара папирних или 98,500.000 зл. динара, што чини 13,8⁰/₀ вредности целокупног извоза. Ако се овамо прибroje и остали производи шумарства, онда ће количина целог извоза изнети око 1,600.000 т. и око 1.150,000.000 динара. Према томе ће ова година *по тежини извоза* шумских продуката премашати прошлу годину.

Најјачи извозни артикл је дрво за грађу. Ове године је извезено 1,086.315 т. у вредности од 802,6 мил. динара према :

844.588 т.	1,286,065.000 динара	године 1923.
1,046.241 т.	1.619,956.000 динара	године 1924.
1,051.220 т.	1.118,981.000 динара	године 1925.

Док је, дакле, извоз у год. 1926. нешто мањи од прошлогодишњег, *вредност је умањена за 28⁰/₀ према* прошлогодишњем извозу, око 50⁰/₀ према години 1924. и око 34⁰/₀ према год. 1923. Ово смањење вредности има се свести на три фактора а то су : пораст вредности динара, пад цена шумским производима и опадање извоза вреднијих сортимената. Пораст вредности динара долази у обзир у већој мери само у пређашњим годинама, док према прошлој години долазе у обзир остала два фактора. Висину ових фактора не можемо одредити с разлога, што се у

статистици експорта не диференцира грађевно дрво на вредније храстово, на мање вредно буква и на дрво четинара.

Месечно кретање извоза грађевног и огревног дрвета у год. 1926. показује таб. 2. Ако вредности појединих месеци упоредимо са напред споменутиим кретањем лире и фр. франка, онда видимо, како су велик уплив имале ове новчанице на извоз нашег грађевног дрвета.

За првих пет месеци расте извоз и по количини и по вредности тако, да у мају са 11.764 вагона *постигне кулминацију месечног извоза свих досадашњих година*. Незнатно назадовање извоза у априлу има се свести на почетак пада фр. франка у месецу марту. У месецу јуну осећа се већ заједничко дејство пада лире и франка. Док пад фр. франка има уплив на извоз храстовине, пад лире дејствује на извоз меког дрвета и буковине у Италију. Беса лире и фр. франка држи извоз на ниском ступњу за цело време извозне сезоне. Поправак ових новчаница од месеца септембра има мали уплив на оживљење извоза, нарочито храстовог дрвета, али крај сезоне онемогућује развитак послова у већим димензијама.

Из свега, што је до сада наведено, можемо извести закључак, да је ова година била у главном недовољна за све припаднике

Таб. 1. Извоз шумских производа према целокупном извозу

Година	Ц Е Л О К У П Н И И З В О З		
	Количина у тонама	Вредност у динарима	Вредност у злат. динарима
1919	282.679	686,845,040	164,052.000
1920	915.186	1.320.606.055	284,613.373
1921	1,583.658	2.460,737.562	321,245.112
1922	2,213.881	3.691,166.163	259,211.106
1923	3,025.919	8.048,843.930	477,959,853
1924	3,915.700	9.538,774.432	671,271.951
1925	4,398.466	8.904,539.328	782,472.700
1926	4,884.718	7.818,180.094	713,693.230
УКУПНО	21,220.202	42,469,962.614	3.674,519.325

Година	ИЗВОЗ ШУМ. ПРОИЗВОДА				
	Количина у тонама	%	Вредност у динарима	%	Вредн. у злат. динарима
1919	58.875	20	70,455.660	10,3	16.855.500
1920	439.678	48	400,291.783	30,3	86,269.781
1921	434.435	28	243,288.876	10	31.760.950
1922	816.659	37	727,825.562	19,3	51,111.346
1923	1,332.785	44	1.776,015.050	22,07	105,464.077
1924	1,730.051	44	2.291,809.830	24,12	161,280.776
1925	1,570.327	35,7	1.584.490.529	17,12	139,234,671
1926	1,538.695	31,5	1.078.000.000	13,8	98,500.000
Укупно	7,921.505		8.172,177.290		690,477.101

шумске привреде. Извесни знаци показују, да је кулминација кризе већ прошла и да ће следећа година бити повољнија за ову привредну грану. Опћенито је мишљење, да ће редукција производње донети побољшање цена на светском тржишту, а ако се стабилизује фр. франак и лира, онда ће ове цене имати још јаче дејство на побољшање прилика. Наравно, да ће уза све то остати и даље потреба, да се даљњом редукцијом производних трошкова поправи рентабилитет пословања.

Таб. II. Месечно кретање извоза огревног и грађевног дрвета у год. 1926.:

У месецу	Дрво за гориво		Дрво за грађу	
	теж. тона	вред. мил. д.	теж. тона	вред. мил. д.
Јануару	38.067	8,8	82,071	63,3
Фебруару	28.055	5,9	85.399	67,7
Марту	21.708	4,5	115.382	89,0
Априлу	15.957	3,0	112.759	81,3
Мају	15.191	2,9	117.642	87,3
Јуну	24.476	4,7	93.385	65,4
Јулу	27.571	5,6	95.535	68,8
Августу	36.286	7,3	77.388	54,9
Септембру	41.957	8,4	78.056	62,4
Октобру	46.566	9,3	79.367	58,7
Новембру	55.075	11,0	70.990	49,0
Децембру	56.549	11,9	78.341	54,8
Укупно	407.459	83,3	1,086.315	802,6

Пројект закона за заштиту улагача

Питање заштите улагача је релативно новијег датума и појављивало се са економским кризама. Разуме се, да оно није никад засебно озбиљно третирано што је оно последица криза и као такво споредно, проблем је у изналажењу узрока криза и у њиховом отклањању, а не у репарацији штета.

Сам пројекат је врло слабо систематизиран и врло је тешко о њему говорити поред тога још и са разлога што су параграфи и сувише велики, — има их од две стране и више — и скоро у сваком се говори о више различитих предмета. Поред тога пројект је обухватио и заштиту депонената што нема никакве везе са предметом пројекта. Да би колико толико дали преглед и критику пројекта ми ћемо га поделити на три дела без обзира на распоред параграфа у самом пројекту : Централа Новчаних Завода, Контрола над Новчаним Заводима и Заштита Улагача.

Централа новчаних завода.

Пројектом се предвиђа оснивање Савеза новчаних завода под именом Централне, на задружној основи и са принудним чланством свих завода који примају улоге уз учешће и државе.

Задружни Савез преставља централну инстанцу једнородних установа како у погледу организације тако у погледу и циља, где појединци и функционери нису заинтересовани својим капиталом већ својим угледом. Задругарство, као савршенија економска организација, захтева вишње схватање заједничког интереса и због тога је чланство увек факултативно како у установама тако и у савезу. Према овом пројекту Савез (Централа) се октроише, намеће се заводима, врши се једна пертурбација у новчаном саобраћају за један врло сумњив циљ. Да је пошао са становишта задругарства он би створио Централну са факултативним чланством, пошто је уверен у корист овакве установе, кад већ она није дело слободног уговарања самих новчаних завода, и оставио улагачима да бирају где ће уложити свој новац. Ови би, ако им чланови Централне пружају већу сигурност, тамо и улагали. Заводи пак са своје стране прилазили би Централни било под притиском улагача било због бенефиција, које им ова пружа. Тек на овај начин Централа би била моћна, јер моћ Савеза не почива само на новцу већ много више на моралној снази, у чему је прави смисао задругарства.

Пројект је обвезао све заводе да морају бити чланови Централне, а није утврдио ни висину ни број удела и ако су му податци за то били познати — капитали и резерве новчаних завода. Узимање у обзир и улога за мерило при одређивању броја удела је нелогична, јер се улози као туђ новац не могу пласирати у уделе Централне, који се не могу уновчити.

У § 19 Централна има повластицу да за своја потраживања од чланова ужива првенство наплате и у стечају ова потраживања долазе у први ред личних повериоца. Закон о ст. пост. ставља у први ред оне тражбине, које и по нормалном схватању сваког човека треба да дођу у први ред (погребни трошкови, неисплаћене плате служитеља за протеклу годину, лекарски хонорари, неплаћена пореза само за једну годину и т. д.) и повериоци кад незнају закон не осећају их као неправду, поред тога што то нису никад знатне суме. Променом овог параграфа уништавају се потпуно права повериоца а тиме и кредит Новчаних Завода, јер, који је то повериоц, који ће после овога закона дати новац без залогe или хипотеке, пошто нико неће бити сигуран да га при стечају или чак при забрани не изненади какво потраживање Централне, о коме он није могао имати појма јер се у биланс не уносе имена дужника већ само суме дуга. Овај пропис ништи основно право незаложених повериоца, да им незаложена имовина дужника служи као заједничка гаранција.

У § 21 т. 5 Пројекта предвиђено је да на предлог Централне Министар Трг. и Инд. може својим решењем објавити мораторијум у корист неког члана Централне. До сада је био познат општи законски мораторијум и појединачни само као превентивна мера при нагоди до њеног усвајања или одбијања. Овим се даје нешто двоструко ново : појединачни мораторијум, објављен решењем Управне власти. Овим се уводи правна и економска несигурност. Да не говоримо о злоупотребама овог прописа већ и у нормалним случајевима, њиме се ниште вековима оправдане правне институције обезбеђења. Њиме се наноси директан удар кредиту свих новчаних завода, а преко ових и кредиту државе, коју овај пројект прави још једанпут земљом свих могућности.

У § 24 налази се необјашњива и нелогична одредба, да ће нови кредити одобрени Новчаном заводу, који је под мораторијумом (или можда и у санацији — не види се тачно) образовати

засебну масу, којом ће се одвојено руковати и која ће и после мораторијума служити за подмирење нових тражбина. Нелогична је јер се нови кредити траже баш за санацију, а ова се састоји баш у исплати старих дугова па тек у другом реду за обрт. Необјашњива је, јер су банкарски послови један комплекс који сачињава целину, чије поједине операције не резултирају у појединим примањима и издавањима и добити већ у завршној суми добити. На који се начин може одвојити употреба једног кредита ?

У § 29 предвиђене су накнаде чиновницима који дају оставке или се отпуштају из завода који су под санацијом, ликвидацијом или стечајем, с тим да важи и за случајеве раскидања пословног односа (дакле и за оставке), који се десило годину дана пре наступиле санације и т. д. Овим се прописом уводи за територију Србије једна новина, ниште се прописи Хрватског Трг. и Обртног Закона за ове случајеве. Ма да се цео пропис може критиковати ми ћемо се задржати само на неким нетачностима. Њиме се н. пр. ниште уговорни одношаји, а како стечена права не могу бити ни законом одузета то се даје повод споровима. Признаје се право накнаде чиновницима који откажу службовање. Признаје се право на накнаду чак и оним чиновницима који су својевољно иступили годину дана раније из палог завода. Према висини накнаде излази да су чиновници једне пропале банке у несравњено бољем положају од чиновника једне солвентне банке. Много би боље било да је пројект регулисао јасно право отказа и отпремнине свих чиновника зачлањених завода.

Као што се види из напред изложених прописа, Централа не само што неће подићи кредит новчаних завода, што је ставила себи као циљ, већ ће на против поколебати и до сад уживане кредите. Морамо нарочито подвући, да према горњим прописима Народна Банка неће моћи у будуће да одређује кредите по досадашњој оцени, јер се овим пројектом уводи Централа као повериоц, који има веће привилегије од ње у погледу првенства наплате, поред постојеће опасности од мораторијума. То исто важи и за Држ. Хип. Банку и Пошт. Штедионицу, које и ако државне установе не уживају привилегију првенства наплате а и за њих постоји опасност мораторијума. Ако би се таква привилегија дала и њима онда би било свршено са установом кредита. Морамо овде поменути колики је поремећај и штету нанео

§ 19 Закона о нагоди ван стечаја, којим су ништена права заложних повериоца ако је залога (вољна или законска) била млађа од два месеца према дану тражења нагоде, па да можемо преставити значај првенства наплате Централне и њено право објаве мораторијума.

Централа треба према пројекту да буде узор банкарске установе и ако је потпуно државна установа. Управни Одбор и приватни капитал (бесплатни) не дају јој ипак изглед ни аутономне установе. Ово се тешко мири и тим чудније пада у време кад финансијски одбор широм разглашује банкротство државне привреде.

Према § 3 Централа ради све банкарске послове, само не може примати улоге од нечланова. Одмах се из овога види колико је положај Централне изван схватања задругарства и колика је штета што није основана споразумом новч. завода. Средствима прикупљеним на принудан начин имају да се раде послови који спадају у круг рада њених чланова и који захтевају пуну организацију која поред тога има да ради и све друге предвиђене и непредвиђене послове. Централа је погрешним путем основана, на погрешну базу стављена и круг рада јој је погрешан.

Контрола над новчаним заводима.

И ако је овом предмету посвећен Одељак VI §§ 37-41 ипак је цео пројект проткан прописима о овој контроли тако да се о овом предмету мора говорити без позивања на поједине параграфе.

Банке као велике новчане институције сачињавају основ економске делатности сваке државе и због тога је лако разумљиво што многи захтевају да их држава стави под јаку контролу. При овоме се заборавља да су то потпуно приватне установе као и све друге радње, као и делатност сваког појединца, као и да држава, нити има оправдања, нити интереса да спутава приватни рад, нити пак за то има способности. Ова разлика у мишљењима представљена је у разлици система концесије и нормативног система. Одавно је та борба завршена у корист нормативног система. Најглавнији практични разлог за овакво решење лежи у факту да државна контрола није ефикасна и онда не треба да држава сноси ма какав одиум за падове банака. За ово имамо скорашњи пример у Београду. Једна је банка добила потпуно по закону уверење од Мин. Трговине да стоји под државном контролом па је с тим уверењем агито-

вала по Америци и прикупљала улагаче и акционаре. Кад је банка престала да плаћа оштећени су нападали издаваоца уверења, сматрајући да је ово издато злонамерно, а оно је потпуно законито и могла га је добити свака банка, пошто код нас важи систем концесије. Банкарски посао, и сувише компликован не може се шаблонисати и акционар, улажући новац, хоће по својој вољи њиме да управља. Све што држава може да уради то је да пропише услове за оснивање банака, као што у осталом прописује и за сваку другу радњу, и да тај рад стави под јавну контролу, т. ј. да објавом биланса омогући сваком интересенту да прати рад сваке банке. Рђав рад, ако штети интересе појединаца спада под надлежност суда, а не под контролу Управне Власти. Мора се признати да је увек било малверзација у раду банака — после рата нарочито, али је величина тих малверзација сразмерна са величином посла и можда је много мања у сразмери са обичним радњама, које измичу јавној контроли. Има у главном четири врсте малверзација : 1. Против фискалних интереса државе. За заштиту ових интереса дато је право држави специјалним законима да може преко својих органа вршити прегледе књига и пословања и овај пројект није могао да да никакву већу сигурност ове заштите.

1. *Противу интереса малих акционара.* Велики проблем заштите малих акционара није овим пројектом ни додирнут, и ми смо с тим сложни, јер по нашем мишљењу мали акционар нема право на нарочиту заштиту, ма да то питање постоји.

2. *Противу интереса депонената.* Интереси депонената заштићени су Кривичним Законом и реформа ове заштите, ако је потребна, има тамо да се врши. Ипак је добро што је овим пројектом то питање додирнуто, кажемо додирнуто, јер оно што се налази у §§ 44-46 је од мале важности, а у § 46 стоји : »Да ће се, у случају, да се не нађе у заводу довољно депонованих хартија од вредности за подмирење свих депонената, *депоненти из мирити по сразмери нађених хартија*«, као бесмислица има потпуно да испадне. Депоненске тражбине су тражбине по праву сопствености и кад ствар постоји има се издати сопственику без обзира на друге тражбине истог вида.

3. *Противу интереса повериоца.* Ово су управо једини интереси на које је овај пројект обратио пажњу. Интереси повериоца су угрожени рђавим операцијама банака из којих резултирају штете. Операције могу бити рђаве због узрока неза-

висних од Управе банчине и због узрока, који се у Управи налазе. Ови, са своје стране, могу бити у неспособности или злој радњи Управе. За спољне узроке нико не може одговарати, за неспособност Управа одговара само Збору акционара, за зло радње чланови Управе одговарају по кривичном Закону и Закону о акционар. друштвима. Признајемо да у погледу кривичних дела злоупотребе поверења наш кривични закон није потпун, о чему је потпуно исцрпно писао Др. В. Бајкић у својој књизи »Акционарска Друштва и § 280. кривичног закона«, али у овом пројекту нема ни речи о овоме. Пројект је ставио под контролу све врсте операција називајући их : пословање. Пословање обухвата две врсте радњи : администрацију (форму) и оцену послова познатих под именом банкарских операција. Да ли је могућно ову врсту послова контролисати ? Мислимо да и најспособније чиновништво Централне неби било у стању то радити, а вероватно да ни пројектант није на ово мислио али се то може из пројекта извести. Поред немогућности ове контроле, она не би могла ни по уставу да постоји, јер би то била експропријација без закона, дакле једна комунистичка организација без комунистичке основе. Према томе може се рећи да пројект мисли на контролу административног пословања, т. ј. да ли се послови закључују по закону и да ли се уводе како су и закључени. И ако је ова контрола Управних власти искључена код напреднијег схватања нормативног система јер ови случајеви, као повреде закона, спадају у надлежност суда, ипак се она може како тако правдати. Али за ову контролу није био потребан овај пројект, јер све што је у њему налази се већ у зак. о акц. друштвима, који важи за целу земљу. Овај закон, ма како груба емендација, много је боље систематизиран од овог пројекта, поред тога што је предвидео све што се у њему налази и много више. Ипак овај пројект има нечега доброг. Он је покренуо питање о једнообразности интерног рада банака. Ма како да ово изгледа безначајно према наслову самог пројекта не треба га потцењивати. Рекли смо раније да банчини послови не трпе шаблонисање, али то не значи да сва она акта и радње, које подлеже државној и јавној контроли не могу бити шаблонисана. Баш на против. Све што не спада у оцену послова већ у администрацију намењену јавности — Биланс и његови извори — могу и треба да буду што је могуће вишеједнообразни, тако да сваки просечан човек може да их разуме и цени. Мин.

Трговине је у овом погледу већ почело радити раније, тражећи да биланси за Министарство буду састављани по општој форми. Разуме се да је ово био кулук за банке, јер им књиге нису биле уређене тако, да се тражена форма биланса могла добити непосредно већ су се морале вршити нарочите радње што је отежавало посао. Дакле у овом правцу унифицирања може да се креће реформа надзора над банкама.

Пошто смо бар у неколико расчистили важнија питања државне контроле над новчаним заводима, прелазимо на саму идеју оснивања Централне као контролног органа. Ако идемо логично, после овог закона, право контроле, које има Мин. Трговине по зак. о акц. друштвима, важило би само према акц. друштвима, која нису чланови Централне. Ма како да је овај број мали ипак Министарство мора и даље задржати контролно особље. Министарство има врло мали број тога особља јер му за то служи особље Народне Банке, Држ. Хипот. Банке и приватно стручно чиновништво. Централна је тако исто упућена да се служи овим особљем јер ако би према § 37 образовала комплетно ревизиско одељење, њен би буџет био тако велики да ускоро не би имала кога да контролише. Овај параграф по стилизацији подсећа на све стилизације савезних прописа о ревизији, само се заборавило да је код савеза питање ревизије питање школе за функционере задруга зачлањених у савезу и да тамо најспособнији ревизор има пред собом људе који су ипак мање способни. На против код Централне се може рећи мирне душе да ће редовно бити обрнут случај. И према томе само ревизиско одељење биће исто оно што је и код Министарства у колико се не буде служило горе наведеним особљем.

Закон о акц. друштвима је због тога, прописујући ову контролу, био много скромнији у погледу претензија, него што је то овај пројект, који ставља Централну на једну олимпијску висину, док је за сваког јасно са каквим боговима она може располагати. Дакле Централна има исти циљ у погледу контроле, који има и зак. о акц. друштвима, вршиће је истим особљем, резултат ће логично бити исти и онда се питамо зашто је овај пројект направљен. Има још једна ствар. Пројект нигде не предвиђа да право Мин. Трговине на контролу зачлањених завода престаје, па се мора узети, да ће он и даље имати то право. Значи да ће после овог пројекта постојати две контроле у истом циљу.

Заштита улагача. Говорећи о контроли над новчаним заводима, ми смо у ствари говорили о свим превентивним мерама за заштиту улагача, јер правилно функционисање завода је општи интерес, који обухвата интересе повериоца у које спадају и улагачи. Покрај свег наглашавања заштите улагача тамо нигде нису поменути нарочито улагачи, јер њихов специјални интерес не може ни постојати.

Да би се могао решити проблем заштите улагача, мора се претходно утврдити у чему је сам проблем и шта је улагач. Улагач је дао свој новац заводу на приплод, кажу економисти, на зајам, кажемо ми, јер правно ово је чист зајам. Између улагача и завода закључен је уговор о зајму, којим су обухваћени сви правни елементи зајма: зајмодавац, предмет, основ, време враћања, камата, датум и поверилац. Књижица је писмено о дугу, време отказа одређује дан враћања. Сви други називи као: улог, штедња, нередован депо и т. д. у колико нису технички изрази спадају у економске појмове. Улог као уговор о зајму потпада под све прописе грађанског закона и ужива све заштите предвиђене овим и другим законима и ништа више. Држава може, ако јој је у интересу, да овој врсти зајмова пружи и нарочиту заштиту, али по правним принципима који већ важе за зајмове у опште. Она може поштрити казне за преваре, прописати нове кривичне норме у циљу заштите од превара, али никако не сме изаћи из правне домене и прећи на социјалну или економску вређајући прву. Држава то чини социјалним законима, али се то правда у првом реду етичким разлозима, а у крајњој линији опстанком државе. Држава то чини каткад и економским законима, али се то оправдава општим интересом побољшања привреде. Да ли постоје социјални разлози заштите улагача? Улагач је радник, који одваја минималне суме од своје наднице ради обезбеђења старости, али у исто време улагач је и велики сопственик, који се повукао од посла као и наследник кога мрзи да ради, као што се види све друштвене класе, и кад би држава са социјалних разлога накнађавала капитал појединцима, онда би дошла у обавезу да накнади капитал и неком бонвивану са Ривијере, чији су родитељи стекли тај капитал зеленашењем. Подела на мале и велике улоге изиграла би се врло брзо. Да ли постоје економски разлози за ову заштиту? Ово би се питање могло да обрне у питање да ли држава има разлога да помаже рентијерство, питање које је

одавна постављено у Француској. Како наша земља не пати од рентијерства, то постоје разлози не за заштиту већ за извесне бенефиције у погледу смањивања државних дажбина и то само као корекција недостатка пореза по општем доходу и ослобођења минимума, дакле са социјалног принципа. Ово је потпуно разумљиво, јер смањивање дажбина не повећава каматну стопу већ само приход. Са економских разлога такође држава не може накнађавати капитал. Дакле проблем заштите улагача не може лежати у накнади изгубљеног капитала већ у 1. специјалним инкриминацијама превара од стране новчаних завода, 2. утврђеном односу примљених улога и сопствених средстава завода и 3. испитивању солидности установа овлашћених за примање улога при њиховом оснивању и у току рада.

У § 4 пројекта дата је дефиниција улога које закон заштићује, узимајући као такве све улоге и по уложним штедним књижицама и сва дуговања завода по отвореним рачунима чији корисници нису фирме. Овој се подели може приговорити да је без разлога увела улоге по отвореним рачунима. Ако оставимо на страну да израз отворен рачун нема одређеног значаја, ипак остаје, да се по правилу новац даје на рачун ради лакшег располагања, а то раде само пословни људи без обзира да ли су трговци и према томе то није улог. Изузимањем ових улога од заштите не би се нанела сопственицима никаква штета, јер би ови, ако им је стало до заштите, одмах извршили пренос потраживања са рачуна на уложну књижицу. Изгледа да је циљ овог прописа био, да спречи улагаче од бежања од заштите, па да тога не би било, обухваћени су и текући рачуни (сем трг. фирми). Тако се дошло до смешне ситуације. Пројект ствара улагачима заштиту, али их у исто време спречава да од те заштите не побегну! Заштићују се и противу њихове воље људи, који нису ни малолетници ни умоболници. Ако је пројектант веровао да улагачи траже заштиту и да им је треба пружати, онда је он имао само да им је понуди, а никако да их натерује да је приме, па да чак и државу обвезује да им плаћа штету.

Овај пројект схватио је проблем заштите улагача на начин који је тешко дефинисати. Он није дао улагачу никакво ново средство за заштиту, није утврдио однос суме улога, коју један завод сме примати, према сопственим средствима, већ је све превентивне мере задржао за Централну, а поред тога ставио је улагачима у изглед и неке специјалне материјалне користи.

Специјалне користи улагача предвиђене су у V Делу овог пројекта § 32 и оне су : овако одређене : »Ради заштите улагача основаће Централа нарочити фонд, из којег ће :

а) испомогати своје чланове, кад претрпе губитке или изгубе ликвидитет својих средстава у толиком обиму, да би било угрожено њихово постојање или исплаћивање улога ;

б) накнадити губитке улагача, које би претрпели пропашћу њених чланова. Давање помоћи и накнаде решаваће Централа од случаја до случаја, водећи рачуна о расположивим средствима и о свим познатим потребама, као и о времену, за које је угрожена установа већ код ње зачлањена.

Помоћ у облику кредита давање се само онда ако начин и њен обим омогућују потп. установи даљи живот и вршење њених привредних циљева. Давање помоћи може Централа везати за одређене услове а нарочито може тражити да се установа подвргне санацији у смислу § 21, или да ликвидира. Чим даје помоћ«

Као што се види овде се предвиђају три врсте користи : помоћ, помоћ у кредиту и накнада улагачима изгубљених улога, све ово у границама могућности. У ствари овде има два потпуно разна појма : помоћ заводу и помоћ улагачима.

Помоћ Заводима

Нигде се не каже, да ли се ова помоћ има употребити само у корист улагача, у ком би случају морала да се уноси у засебан фонд, или Завод има право пласмана у ком случају корист од ове помоћи уживају сви повериоци па и акционари, или је мора у сразмери издати улагачима. Ако је ово последње онда се незна да ли завод ту суму има да врати доцније и кад ? Ако потпомогнути завод није обвезан на враћање ове суме онда ће ово бити врло згодан начин за поправку биланса »наших« завода, на рачун фонда, односно солидних чланова Централне. Помоћ у кредиту не спада у овај параграф, јер, ако се новац даје из средстава Централне онда је то кредит а не помоћ у кредиту, а ако се мисли на средства фонда онда је он противан пропису § 35. који говори како се могу пласирати средства фонда.

Помоћ улагачима

Пошто додељивање накнаде улагачима зависи од могућности и нахођења Централне, то о овој накнади не вреди ни говорити као о неком праву улагача.

Да би се могло озбиљно говорити о установи фонда, морао би се он прво поставити на рачунску основу, одредити му се висина с обзиром на ризик који има да сноси. Елементи потребни за ово израчунавање су потпуно непознати, јер у колико нам је познато не постоји статистика палих завода са процентима пропалих улога, а у колико би и постојала, њени подаци не би могли дати никакву научну — рачунску базу јер нису ни општи ни периодични. Може се место рачунске базе, фонд ставити на базу солидарности, али је онда солидарност услов и постанка, а за то је потребна сагласност чланова. Ова се сагласност може законом наметнути само кад су у питању примордијални животни интереси заједнице, а овде не само што нема таквих интереса, већ је тешко наћи ма какве заједничке интересе чланова. Пројект није стао ни на једну од ових база већ је стао у средину : *одбио је пуну накнаду, одбацно је у опште право на накнаду па је усвојио факултативну помоћ.* Нешто као добротинство на туђ рачун, или фонд за узајамну помоћ.

Средства фонда

Редовна средства су :

а) Основни улог чланова А. Д. који износи 1% од капитала и резерве, односно 2% од укупне петогодишње добити чланова, који нису А. Д.

б) Редован полугодишњи улог који износи 2% од обрачунате камате улога.

Ванредна средства

а) Разрез, који Централа по одобрењу Мин. Трг. може наметнути члановима *сваке године* до висине основног улога (1% од капитала и резерве). Овде морамо прво нагласити да је неправедно узимати као основицу улога за фонд, капитал и резерве, јер оне не морају стајати у сразмери са висином улога, нити је фонд намењен њиховој заштити. Ово исто важи и за ванредни улог.

Према подацима које имамо акциски капитали банака износе око 2 милијарде, а резерве око 0.5 милијарде ; улози на штедњу по уложним књижицама око 6 милијарди. Према овоме фонд би од основног улога примио 25 милиона динара, а од редовног годишње по 12 милиона, ако узмемо да се улози укамаћују са 5%. На крају 10 година фонд би износио са 6% нето камате :

Од основног улога	Дин. 44.8 милиона
Од редовног улога	Дин. 166. милиона

под условом да се никаква помоћ или накнада не изда и да ревизиско одељење својом режијом не оштети знатније фонд (§ 36). Као што се види средства фонда су на око доста знатна, тим више што ванредни улог може сваке године изнети колико и основни т. ј. сваке године по 25 милиона дин., па ипак се мора рећи да је фонд образован произвољно и да његов опстанак зависи од случаја. Истина ова је произвољност коригована прописима § 33 који говори о државној субвенцији и § 34 који говори о издавању обвезница на рачун прихода фонда. Пројект је предвидео дакле све што је могао да спасе фонд судбине предратних закона о фонду за накнаду од града и угинуле стоке. Ми смо већ говорили да улагачи немају права на накнаду пропалих улога па баш под условом трајно обезбеђене функције овог фонда те се неправда још јаче показује. Пројектом је повређен принцип права својине и право слободног располагања имовином. Њиме је наметнут заводима обавеза плаћања накнаде лицима, са којима они немају никакве везе и то не мала обавеза. Завод који има 20 мил. капитала и резерве и толико исто улога имао би плаћати редовно годишње по 40.000. дин. поред основног улога од 200.000 дин. Осим тога може се врло лако десити да сваке године плаћа на име ванредног улога по 200.000 Дин. Централа би могла по закону решити да се накнади 50% улагачима три пале банке, чији улози износе око 300 мил. дин; она би дакле могла још у првој години разрезати на своје чланове 150 милиона дин у виду ванредног улога.

Ако се хтело и противу свих принципа да се улагачима пружи заштита у оваквом виду, онда су зато стајали други начини толико исто ефикасни али логичнији и правичнији.

Први би био, у законској принуди да сваки завод овлашћен на примање улога образује из својих средстава специјалну резерву, чији би се пласман такође законом прописао. За ово већ имамо примера код осигуравајућих друштава, чије резерве премија имају бити пласиране по унапред утврђеним прописима.

Други начин је у етатизирању пријема улога. *Ако држава сматра да је нужно заштитити улагаче* нека одузме заводима право пријема улога, нека образује своју институцију, па нека ова врши даљи пласман, од прилике као што ради Држ. Хипот. Банка или Пошт. Штедионица. На овај начин не би заводи били

обвезни да чине неке неправедне издатке, а улагачи би имали пуну сигурност ако не би имали велику ренту. Ми знамо да за ово нема разлога и да није довољно озбиљно али је бар логично и јасно.

Дејство овог пројекта биће, по свему судећи, штетно за све: за државу, за банке, па и за улагаче. За државу ће бити штетан, јер кад се једном буде увела пракса субвенције, главни издатак ће пасти на њу, пошто ће се заводи с правом трудити да то буде; за банке ће бити штетан поред издавања знатних сума ради помоћи несолидним заводима, што ће солидне банке морати да још више смање камату на улоге, јер не могу дозволити да акционари плате улоге за фонд, те ће тиме одбијати улагаче. Шпекуланти улагачи вадиће своје улоге из солидних завода да би их предали мање солидним, верујући у накнаду фонда, а солидни ће примати мању ренту. Једном речју цех ће плаћати најсолиднији редови.

Поред тога постоји још једна опасност код овог пројекта а то је уредбодавна моћ, која је дата Централи, с обзиром на праксу код нас да се уредбом може регулисати сваки предмет, мењати закон па чак и Устав.

Никола Распоповић, адв.

Својина воде на Дојранском Језеру

Наш грађански законик (србијански) као и наслеђени законици не познају својину воде. Вода је општа својина (*res nullius, res communis, res omniumque*). Њом као саобраћајним средством користе се не само грађани земље у чијој је територији, већ су воде нарочито веће, проглашене општим међународним саобраћајним средством. Рекох веће воде (Дунав, Рајна, Тиса), јер има мањих вода т. зв. националних вода, које служе само на добро грађана дотичне земље. Но и ту има изузетака.

То је укратко што би се тицало воде као саобраћајног средства.

Сличан је случај са водом и у погледу права хватања рибе која у њој живи.

Право на хватање рибе, по општој претпоставци, има у дотичној земљи сваки грађанин. Ово је право опште. Плаћање извесних такса није никаква прохибитивна, већ фискална мера, Држава наплаћује те таксе фиска ради, као што наплаћује, рецимо, калдрмину од својих грађана.

Тако би од прилике стајало са питањем воде т. ј. питањем елужбености и коришћења воде.

Ну, имамо један крај наше лепе отаџбине, где је познат један вид праве својине воде.

На Дојранском Језеру сваки рибар, као што има рецимо своју њиву, има и део воде поред обале, који се сматра његовом својином. У том делу воде нико нема права ловити рибу сем власника. То се његово право поштује, оно је чак неприкосновено, исто онако, као и право својине на непокретност. Овај нарочити вид својине дошао је свакако као последица начина ловљења рибе на језеру. Тамошњи начин ловљења рибе приморавао је сопственика на инвестиције (подизање колиба, ударање коља и др.) у том делу његове воде. Једном већ учињени трошак везивао га је за то место. То је његово право прећутно признавано, па чак постало и наследно. Признавање тога права прешло је у обичај, који је после санкционисан, ако не законом, а оно некаквим преписом турских власти.

А ево како Дојранци лове.

Као што је напред наглашено сваки рибар има свој део воде поред обале. На том делу воде имају своје колибе. Колиба на води представља кућу од собе и кујне и нешто ограде око ње. У њој преводи највећи део времена рибар или који члан породице. Колиба није стан рибарев, он има свој кућерак на суву. Ово је боље рећи стражара одакле он надгледа и чува свој део воде. Од кога чува рибар ту своју водену њиву? Од људи? Од комшија? — Не! Јер они то знају да цене и поштују. Он чува тај део воде од грабљивих тица, које не знају шта је — туђе. Ових прождрљивих тица, које гоне рибу и алапљиво је једу или чупкају има на Дојрану сваких врста и у масама. И оне су тако безочне да их просто викање и плашење не може лако отерати, кад угледају у води добар залогај. Рибари су принуђени подићи на више страна разна плашила, понајчешће обесе канте на побијено коље па њима лупају. Ако јуна или августа месеца сиђете на Дојран, чућете неминовно вику и

лупање канти. То рибари бране рибу на својој »њиви« од прождрљивих тичурина.

Августа месеца набере се нека трава по околним брежуљцима, жутог цвета, слична зановети. Њу побацају свако у свој део воде. Разуме се да чување и даље настаје! Риба видећи да је ту нико не изнемирује, да јој тице не прилазе, док јој прети опасност чим се помакне из круга, — у масама се ту скрива. Септембра месеца сваки рибар са унапред спремљеним лесема од трске опколи тај део воде у који је раније набацао траве. Учинивши то он опколи и рибу која се ту сакрила. Тај је круг често пута доста велик. На тај већи круг дода се опет од лесе мањи, који има везе са већим кругом на тај начин, што је трска на том делу великог круга разређена тако, да риба може из већег круга прелазити у мањи. Крајем септембра долете неке тице са Дунава, сличне гalebима, само имају капурице на глави, њих похватају, ишчупају им крила и пусте их у већи круг. Те тице Дојранци зову — пилци. Пилци нису прождрљиви, мало једу и то махом ситну рибу, али се једнако гњурају. Риба дотле не узнемиривана, плаши се од пилаца и прелази у мањи круг, одакле сопственик црпцем вади колико му треба за исхрану и продају.

Ту има шарана и сомова, али не тако много као перкија. Перкија је специјалитет Дојранског Језера. Може бити велика до 1 кг., облика је као шаран, само је отвореније боје, више жута. Масна је, врло укусна и без костију.

Овај круг траје све до пролећа кад се вода угреје и кад почне претити опасност да риба не угине од заразе. Тада пилцима већ израсту крила, одлете опет на Дунав. Кругови се покваре, оно заостале рибе изађе на слободу, а трава исчисти.

Као што се види ово је јединствен начин ловљења рибе. Али он је тесно скопчан са својином воде.

То је тако тамо одомаћено, да према броју пилаца и цене дотичне је су ли добре газде или не. Ако запитате како ко стоји, они вам неће рећи да је дотични газда што има волове и лозе, но ће вам рећи, — добар је газда који има 40 пилаца, други је слабији има 10 пилаца. Јер колики му је круг, толико рибе има, толико му и пилаца треба, такав је и газда.

Реч, две, о самом језеру. Језеро се налази источно од доњег тока Вардара на самој граници између наше државе и Грчке. Налази се испод Беласице, Круше и огранака Карадага. Језеро

је по површини велико 42,6 км², дубине до 10 м. Ми имамо највећи део језера око 40 км, па следствено и највише рибе. Обала је грчка гола и песковита, док је наша обрасла трском, коровом и травом. Интересантно је забележити, да се риба повуче у месецима кад се хвата и једе готово сва на нашу страну тако, да су Грци принуђени од нас куповати.

Велики Бечкерек.

Јован С. Радуловић,
управник царинарнице.

ПРИВРЕДНА ХРОНИКА

Из праксе Државног Савета

Г. М. В., индустријалац из Београда преставкама својим од 1. јануара 1926. године Бр. 5. и од 20. јануара 1926. године Бр. 257, жалио се Министру Трговине и Индустрије противу сазива и рада ванредног збора акционара Акционарског Друштва М. В. А. Д. у Београду, сазватог од стране надзорног одбора тога друштва за 30. децембар 1925 године. Од свога тражења он је одбијен решењем Министра Трговине и Индустрије од 27-II-1926 године Бр. 257. То решење гласи: »Жалилац је навео да је збор неправилно сазват, јер друштво Милан Вапа А. Д. и не постоји, што се види из чињеница: да је Управа Државних Монопола ставила прибелешку на непокретност, машинерију и инсталације фабрике те тиме узела улогу повериоца а не улогу акционара; да и сама Управа Државних Монопола не схвата друкчије то питање, наводећи и одлуку њену од 5. новембра 1925. г. МБр. 207444 и МБр. 222084 које подноси у препису:

Да је нарочитим уговором између њега и Управе Државних Монопола утврђено, како се имају бирати чланови у Управни и Надзорни Одбор и да збор, чак и када би се могао конституисати, не би могао вршити избор без пристанка условљеног уговором, наводећи уз то, да је он по чл. 33. друштвених правила доживотни члан и председник Управног Одбора; да према уговору за Управни Одбор он кандидује пет чланова, а пет чланова Управа Државних Монопола и да је он са својим члановима поднео оставку; да на збору акционара није било акционара и да акције нису могле бити депоноване, пошто нису ни издате.

По расмотрењу жалбе и акта овога предмета нашао сам: да је Министар Трговине и Индустрије по чл. 5. Закона о акцио-

нарским друштвима, као надзорна власт, позват да решава о томе, јесу ли зборови акционарских друштава правилно обављени, што се нарочито види и из одредбе члана 57. Закона о акционарским друштвима, по којој може Министар одредити комесара, који ће присуствовати збору и пазити да рад збора буде сагласан са одредбом закона о акционарским друштвима.

Узимајући даље у оцену разлоге жалиочеве, нашао сам да су за расправу правилности сазива ожалбеног збора и рада на њему меродавни једино прописи закона и друштвених правила и да уговор, на који се жалилац позива само у толико вреди, у колико су извесне одредбе његове унесене у друштвена правила. Одредбе тога уговора су грађанско-правне природе и регулишу односе између жалиоца и Управе Државних Монопола као оснивача, докле односе између друштва, које је правна личност и његових садањих и будућих акционара, регулишу статути.

Наводи да друштво не постоји нема места, јер је друштво протоколисано код Трговачког Суда и тек с брисањем његовим из судских спискова гаси се и правна личност његова. Монополска Управа је уплатила 20,000.000 д. (чл. 8. пр.), а и самом фабриком предузело је управљати друштво, које је, како се из акта види, одржало и свој редовни збор и поднело први биланс и извештај о раду фабрике, те по томе не само да друштво правно постоји, већ и фактички дела — чл. 19. Зак. о акц. друштвима. Отуда је надзорни одбор, по чл. 37. Закона о а. д., био у праву да сазове збор акционара ради попуне места, ако је, оставкама чланова, Управни Одбор фактично сведен на број недовољан за решавање, но имајући у виду да је оставком Вапином евентуално наступила потреба и измене правила. Исто тако стављањем обезбеђења од стране Управе Државних Монопола на имовину Милана Вапе не значи непризнавање друштва, јер Управа Државних Монопола може за учињене авансе по уговору тражити прибелешку према трећој особи до регулисања односа, као што и Милан Вапа може тужити Управу Државних Монопола за накнаду штете на случај неодговарања обавезама из уговора. У сваком случају то су односи грађанско-правног карактера за чије расправљање није надлежно Министарство Трговине и Индустрије и који немају везе са законом о акционарским друштвима и питањем, које се овде има расправити: је ли сазвати збор сазват правилно и је ли се могао одржати, као и да ли су његове одлуке засноване на закону у друштвеним правилима.

Постојање акц. друштва не може се спорити, а позивање жалиочево на чл. 81. закона о акц. друштвима је прерано, пошто се у истом члану предвиђа када друштво има престати. За престајање друштва предвиђен је нарочити поступак у вези са ликвидацијом, па се тек по томе друштво гаси. Зато у колико би били тачни жалиочеви наводи, да сем њега и Управе

Државних Монопола нема других акционара, има се повести нарочити поступак ради утврђивања имали правних елемената за престанак друштва, те то има бити предмет посебног решавања или исправке.

И разлог, да акције нису у смислу чл. 58. и 59. Закона о акционарским друштвима депоноване, те да се услед тога збор није смео држати неуместан је, јер по признању самог жалиоца ово друштво није још ни штампало своје акције. Јер кад би се у оваквом случају тражило безусловно депоновање акција за пуноважност збора, а г. В. и даље остао при својој апстиненцији, друштво не би никада могло одржати свој збор нити присуствовати раду, а пошто правно постоји мора добити и законите органе.

С друге стране приговор жалиоца, да овај збор није био надлежан уважити његову оставку и приступити избору нових чланова управног одбора без предходне измене правила, уместан је, јер чл. 33. друштвених правила, Милан Вапа назначен је доживотним председником управног одбора овога друштва. Није довољно, да он једнострано поднесе оставку па да се преко тога пређе. Овакав акт повлачи за собом измену правила, а измену правила може решити само један збор у томе циљу сазват, те је ово питање као хитно и важно имало предходно да се изнесе пред збор акционара, у толико пре, што овакав акт Милана Вапе, у погледу правила као друштвеног уговора тражи новачење уговора, те се преко тога питања није могло прећи без предходног прибављања свих елемената за један конкретан предлог збору акционара за законито и статутарно регулисање поремећених односа. Отуда изилази да се и Милану Вапи имало писмено доставити, да његова оставка не важи док се правила не измене и да се и он као статутарни председник, и ималац правилима предвиђеног броја акција, на име, нарочито позове на збор ради расправе покренутих питања. Како тако није поступљено сазивачи су не само збор неправилно конституисали, већ и саму радњу збора погрешно упутили, не водећи рачуна о прописима друштвених правила, духу уговора, који та правила престављају и чл. 21. Закона о акционарским друштвима.« Па је зато, са ових разлога Министар Трговине и Индустрије решио, да се ванредни збор акционара А. Д. фабрике хартије Милана Вапе од 30 децембра 1925. год. као неправилан поништи и да се о томе решењем извести акционарско друштво, жалилац и Трговачки Суд. Истим решењем је наређено, да позвани органи друштва у року од месец дана од дана пријема решења, донесу одлуку о сазиву новог збора, чији ће састав и рад подесити према примедбама изнетим у овоме решењу.

Против овог решења Министра Трговине изјавио је жалбу Државном Савету Управни Одбор Акционарског Друштва фабрика Хартије Милан Вапа по своје правном заступнику

адвокату г. Павлу М. Моравцу. Тужбени наводи изнети у изводу су следећи : »Пошто је ово решење министрово противзаконо јер је њиме Министар прекорачио границе своје надлежности и власти, огрешио се о закон о акционарским друштвима и неовлашћено зашао у домен судске власти, Управни Одбор Друштва подноси ову жалбу — тужбу, моли Државни Савет да поменуто решење министрово као незаконито поништи са следећих разлога:

По закону о акционарским друштвима, Министар Трговине и Индустрије који је само надзорна власт над оваквим друштвима, није овлашћен да одлучује о томе : да ли одобрава или не одобрава овакве одлуке акционарског збора какве су на нашем збору од 30. децембра 1925. године донете, у толико пре, што је збор и по закону и по друштвеним правилима а и по констатацијама Министровим и овери његовог комесара, саобразно закону о акц. друштвима и друштвеним правилима сазван и обављен.

Као што се из записника зборског види, одлука овог збора тиче се само уважења оставке једнога дела Упр. и Надзорног Одбора и избора неколико нових чланова у Управни Одбор. Министрово право да одлучује о важности рада акц. зборована нигде законом није предвиђено те га Министар не може са неким правом ни присвајати. По општим правилима о слободи рада која данас владају у економском домену свију културних држава са малим, изузетно обележеним ограничењима, и акц. друштво као и свако прив. трг. друштво потпуно је слободно у своме раду и одлукама законом установљених органа његових и ако као и свако друго привредно предузеће стоји под надзором Министра Трговине и Индустрије, али су границе тога министровог надзора, као изузетак, нарочито обележене у закону о акц. друштвима па је тиме уједно тачно ограничена ингеренција Министрова на ова друштва. После дефинитивног оснивања друштва тај министров надзор у ствари има више информативни карактер и манифестује се у одређивању нарочитих комесара који присуствују свакоме акционарском збору и пазе да рад збора буде сагласан са законом о акц. друштвима — чл. 57. закона о а. д., а сем тога и у Министровом праву да може у свако доба послати друштву нарочите своје изасланике да испитују биланс и у опште стање друштва и његову радњу — чл. 75. Закона о а. д., а све у циљу да се друштво не извргне у предузеће противно законима или земаљским интересима», као што је то по чл. 9. закона обраћена пажња приликом давања концесија за оснивање самога друштва. Министар до душе нема права одузети друштву једаред дату концесију, али зато има право оптужити суду одговорне друштвене органе ако би учинили коју од кривица наведених у чл. 99., 100. и 101. закона о а. д. на коју би његови изасланици приликом таквих прегледа наишли, али у погледу слободе, рада и одлучивања по

правилу друштвени органи: управни и надзорни одбор и збор акционара нису ограничени овим министровим правом надзора.

Изузетно, а по изричним одредбама закона о а. д. предвиђено је само неколико одлука акционарског збора које се не могу извршивати без одобрења министровог. Те одлуке збора које се без одобрења Министровог не могу извршити, таксативно су и лимитативно побројане у закону и то:

По чл. 68. закона о акц. друштвима не могу се без министровог одобрења извршити ове одлуке збора: 1. да друштво престане пре но што му истекне рок трајања предвиђен правилима; 2. да друштво продужи рад и по истеку тога предвиђеног рока; 3. да се промени циљ друштвеног предузећа и 4. да се измене друштвена правила.

Осим тога Министар по чл. 79. закона о а. д. има право да одлучи да ли одобрава одлуку збора да друштво које је изгубило половину своје главнице, па тај губитак не може да накнади из резервног фонда, — може и даље продужити рад или мора ликвидирати.

Поред тога по чл. 89. закона о а. д. Министар има право да одлучи о томе: одобрава ли одлуку збора акционара по којој се дотично друштво има да споји са другим неким домаћим или страним акц. друштвом. Најзад по чл. 90. Министар може одобрити или не одобрити одлуку збора о смањивању друштвене главнице.

Истина је, да Министар у свима овим случајевима решава по дискреционарном праву свом, те није обавезан да даје заинтересованима никакве разлоге ни оправдања за своје одлуке, али су то у исто време и једине одлуке збора које подлеже његовом предходном одобрењу. Иначе је збор акционара потпуно слободан да у законом прописаној форми доноси све друге одлуке за које је по закону и правилима надлежан, да их извршује одмах или њихово извршење другим органима друштвеним стави у дужност. Збор акционара као највиши орган друштвени слободан је у своме раду и одлучивању као и органи свију других приватно правних личности. Слобода рада, кретања и уговарања је правило — чл. 25. Устава — а свако ограничење у раду и одлучивању и зависност одлука од одобрења управних власти јесте изузетак, који у закону мора бити изрично предвиђен.

За напред наведена ограничења у овом погледу није тешко наћи оправдање кад се зна да код оснивања друштва по нашем закону и сада влада принцип концесије и принцип контроле и одобрења пројекта друштвених статута, а не потпуна слобода оснивања као код образовања осталих врста грађанског и трговачког ортаклука. Није тешко, велим, јер су сви наведени случајеви из чл. 68. 79. 89. и 90. акц. закона такви да директно или индиректно у себи инволвирају извесну измену друштвених

статута. Међутим, по чл. 8. и 9. закона о а. д. друштво се не може основати нити може добити правила ако их министар није претходно одобрио. Па кад је законодавац нашао за потребно да министру остави право контроле и одобравања пројекта друштвених правила приликом његовог оснивања, онда је природно морао признати и право да увек и при оснивању чл. 9. и 13. као и за све време трајања друштва чл. 68. одлучује о свакој измени друштвених правила. Ако Министар не би имао то право онда би потпуно илузорно било његово право контроле при првом оснивању, јер би без тога ограничења збор акционара после оснивања друштва могао по својој вољи мењати статуте и без обзира на интенције и политику министрову и од друштва начинити предузеће противно законима и земаљским интересима јер је законодавац то хтео спречити.

Кад је законодавац према томе само у наведеним случајевима ограничио слободу извршења одлука акционарских збора, само у извесним, нарочито у закону предвиђеним случајевима онда за свакога мора бити јасно да је у свима осталим одлукама збора друштву оставио и нарочито хтео оставити пуну слободу делања и министровој власти ударити границе.

Најбитнија карактеристика правне земље лежи баш у томе што су све власти у њој организоване и засноване на закону, што су власти међу собом подељене и што су границе и надлежност свакој власти обележене т. ј. што свака од државних власти има свој оквир и своје границе у закону. Тако је и у нашој држави, јер се и код нас све државне власти установљавају и врше само по Уставу и законима — чл. 45, 94. и 104. Устава пошто је наша држава уставна и парламентарна земља. Само у земљама крутога апсолутизма, каквих данас више нема у цивилизованом делу глоба, могло би се другачије управљати. Наш устав у чл. 21 и 94. обавезује грађане да су дужни покоравати се законима и законитим наредбама власти, а не вољи појединих органа управне власти, који су и сами као државни органи дужни вршити своју власт по одредбама устава и закона чл. 45. и 47. Устава. Према томе грађани нису дужни покоравати се незаконитим наредбама и одлукама власти, па макар та власт био и сам министар јер и његова власт проистиче из Устава и закона који су и њој обележили и поставили границе. Кад дакле министар изда какав управни акт који није основан на закону, и за који није законом овлашћен, он је прекорачио своју законом одређену власт и повредио право или интерес појединца који није дужан подносити и трпети ова прекорачења.

Пошто смо својим ранијим излагањем доказали да Министар није имао право да одлучује о важности и да одобрава одлуке збора које се тичу само оставке избора или смењивања Управног и Надзорног Одбора, јасно је да је по закону таква одлука збора пуноважна како за друштво тако и за трећа лица па и за надзорну власт.

Не само да у закону није предвиђено ово министрово право да одобрава или не одобрава такве одлуке збора, већ се нигде у закону и не предвиђа за акционаре право жалбе у смислу правнога средства Министру као надзорној власти противу оваквих одлука збора које не подлеже његовом одобрењу већ се и без тога извршују. Кад би то право жалбе постојало, онда би једновремено у закону морао бити предвиђен и рок за ту жалбу, међутим тога у закону нигде нема као год што закон нигде није предвидео Министру право да поништава одлуке збора те Министар ни то право нема и по томе се ни по званичној дужности ни по жалби акционара не може упустити у поништавање или одобравање оваквих одлука, јер се то из министровог права надзора никаквим ништењем не може извести.

Не само да Министар одлуке ове врсте, какве је донео наш ванредни збор од 30. децембра 1925. године, не може поништавати или одобравати ни по званичној дужности, ни по жалби акционара, већ по званичној дужности и жалби не може одлучивати ни о оним решењима збора за чије је извршење по чл. 68, 79, 69 и 90. закона потребно његово претходно одобрење, јер ни о таквим одлукама збора Министар не може решавати без молбе самога друштва, пошто су сва та одобрења по закону о таксама скопчана са наплатом таксе по Т. бр. 272 и Т. Бр. 1. Таксене Тарифе, а по чл. 15. и 55. закона о таксама државни и самоуправни органи не смеју узимати у рад без наплате таксе, дакле без преставке, таква питања која подлеже такси.«

Осим тога у тужби се још наводи, да свако правно лице, да би могло само собом управљати мора имати и своје органе. Те органе оно само бира, које му право даје чл. 39. и 63. зак. о акц. друштвима. У овом конкретном случају, друштво није ништа друго учинило до употребу од тога свога права, а што је спроведено и у самом друштвеном статуту, у чл. 33. И како је управни одбор био окрњен, оставком Милана Вапе и још два члана Управног Одбора, то је друштво морало ту празнину попунити да би могло правилно функционисати. Због овога је надзорни одбор, сазвао ванредни збор акционара на дан 30. децембра 1925. г. На томе је збору примљена знању оставка Милана Вапе и осталих чланова Управног Одбора. Целокупни овај рад, то је унутрашња ствар самога друштва, а друштво је у смислу својих статута и одредбама Закона о акционар. друштвима, овај посао и свршило.

Расматрајући ово решење Министра Трговине и Индустије по горњој тужби Државни Савет је пресудом својом од 8. јуна 1926. године Бр. 13734 поништио горње решење са ових разлога: »На основу уговора закљученог 2. јануара 1924. г. између Милана Вапе индустријалца из Београда с једне, и Управе Државних Монопола Краљевине С.Х.С. у Београду с друге стране, основано је од уговорних страна Акционарско Друштво под именом »Фабрика Хартије Милан Вапа« у циљу

преузимања и експлоатисања фабрике хартије коју је био подигао Милан Вапа из Београда. Дотична правила потврђена од Мин. Трговине и Индустрије од 21. јануара 1924. године Бр. 217 налазе у чл. 33. одредбу да је Управни Одбор састављен од 10 чланова, од којих је Милан Вапа оснивач фабрике, доживотни члан и председник одбора, да први управни одбор одслужује свој трогодишњи период, после кога иступају сви сем Милана Вапе. Ова одредба дошла је у правила на основу поменутога уговора. Услед неслагања између обе уговорне стране поднео је г. Милан Вапа са још четири члана управног одбора оставку, тако да је постала управа друштва неспособна за рад. Због тога сазвао је надзорни одбор ванредни збор акционара на дан 30. децембра 1925. године. На томе збору на коме је било заступљених 2000 акција по деветорици акционара и са правом на 18 гласова, донето је решење да се прими к знању оставка Милана Вапе и осталих чланова Упр. Одбора; да се разрешавају од дужности чланови управног одбора али не и одговорности за досадањи рад у друштву и изабрано је двоје других лица у Управни Одбор.

По жалби г. Милана Вапе противу тога збора донео је Министар Трговине и Индустрије, као надзорна власт, на основу чл. 5, 21. и 57. закона о акц. друштвима решење, да се ванредни збор акционара Друштва Фабрике Хартије Милана Вапе од 30. децембра 1925. године као неправилан поништи, и то из разлога: да тај збор није био надлежан уважити оставку Милана Вапе и приступити избору нових чланова Упр. Одбора, без претходне промене правила јер је чл. 33. друштвених правила, Милан Вапа назначен доживотним председником Управног Одбора овога друштва и није довољно да он једнострано поднесе оставку. Овакав акт повлачи за собом измену правила а измену може решити само један збор у томе циљу сазват. Милану Вапи имало се писмено доставити да његова оставка не важи док се правила не измене, а он се имао као статутарни председник и ималац правилима предвиђеног броја акција на име нарочито позвати на збор расправе поменутих питања.

У тужби коју је Управни Одбор акц. друштва »Фабрике Хартије Милан Вапа« уложио против Министра Трговине и Индустрије ради тога решења, оспорава се Министру надлежност за овакво мешање у рад акционарског друштва и територно тврди, да се уважење оставке Милана Вапе и избора двојице нових чланова упр. одбора, колико је потребно да постоји друштво способно за рад, није тангирало право Милана Вапе на положај председника Управног Одбора, и да према томе ни друштвена правила нису повређена, јер чл. 33. није измењен нити је место председника Управног Одбора попуњено.

У своме одговору на тужбу Министар изјављује: да је поништење ванредног збора акционара морало уследити из разлога: 1. што се није по списку могло установити колико је имао

поједини акционар гласова и у опште колико је било гласова на збору. 2. Што списак пријављених акционара за збор и списак акционара који су присуствовали збору није правилно и по закону састављен. 3. Што акције нису биле депоноване пре збора нити на самом збору. 4. Што је председник збора забранио присуство на збору Милану Вапи који има према правилима половину од свију акција друштва и 5. Што је гласање на збору ништавно јер је списак присутних акционара неправилан.

Државни Савет је расмотрио тужбу и остала акта, па је нашао да је тужба основана и нападнутим решењем повређено право тужиоца. Пре свега налази Државни Савет да он може правну правилност тужбом нападнутог решења разматрати само у оквиру решења како је донето т. ј. правилност разлога на којима се решење заснива, а не из разлога, који се сада у одговору на тужбу од стране министарства навађају у прилог одредби и законитости решења. Стојећи на таквоме становишту имао је Државни Савет само да расмотри, да ли постоји разлог на коме је решење засновано, наиме да се је збор огрешио о закон што је уважио оставку Милану Вапи без претходне промене друштвених правила. Други разлози, који су сада наведени не могу бити предмет разматрања јер нису предмет тужбе, пошто нису ни у самоме решењу назначени нити иначе тужиоцу саопштени.

Чланом 33. друштвених правила је у истини Милан Вапа назначен као доживотни председник друштва, али ова одредба да би могла постојати као норма друштвених правила у складу са прописима закона о акционарским друштвима нарочито са чл. 39. може правно само значити, да постоји уговорна обавеза Управе Државних Монопола као другог уговорача да бира Милана Вапу за председника одбора, наравно само онда, ако он сам то хоће као и то, да се морају правила, ако Милан Вапа није више председник Управног Одбора изменити, а не може се тумачити тако, да би у случају као што је овај, кад Милан Вапа сам даје оставку на место члана и председника управног одбора, кад се дакле сам одриче свога права, морало свакој попуни управног одбора претходити измена друштвених правила, и нарочито још да би чак само уважење оставке Милана Вапе без избора другог лица за председника Управног Одбора значило повреду друштвених правила и правдало надзорну власт, да поништи ванредни збор акционара у погледу којег сама та власт у нападнутом решењу не тврди, да није био правилно сазван или да није било довољан број акционара на збору заступљен.

Ми мислимо да је ова одлука Држав. Савета правилна и на закону основана у колико се тиче констатације, да је збор акционара одржан по прописима зак. о акционарским друштвима и у духу друштвених правила, те да такав један збор Министар Трговине није могао поништити зато што су све радње на збору

извршене саобразно закону. Одлука Државног Савета, у погледу овог конкретног случаја дакле не иде, ма да је баш овај случај дао прилике Државном Савету, да детаљније и шире изнесе своје посматрање о улози надзорне власти над радом акционарских друштава одн. о границама те власти.

По нашем мишљењу, ово је један случај где је управна власт, једним својим управним актом, прешла круг своје надлежности, то се и цео овај спор имао расправити по начинима који важе за исто због прекорачења власти. Питање се у опште поставља, да ли се Министар Трговине и Индустрије могао упуштати као надлежан у расправу овога питања, ако је на-против био дужан да жалбу одбаци као ненадлежној власти поднетој. За решење овога питања од важности су чл. 5, 21. и 57. Зак. о акц. друштвима, који говоре о надзору управне власти над радом акционар. друштава. Тај надзор по смислу Закона, има се простирати на организацију и рад удружења, у колико су Зак. о акционар. друштвима постављене нарочите норме о правцима тога рада. Ван тога, ако би удружење повредило приватна права својих чланова, или ако би се уопште појавила спорна питања која се не тичу опште организације и специјалних законских наређења о раду друштвеном, надлежни су редовни судови, а не Министар. У пракси, овај се надзор схвата сувише широко, тако да често пута Министар својим решењем расправља и таква питања, за која он није надлежан, па је тако било и у овом конкретном случају. Однос између Управе Држ. Монопола и Милана Вапе, је у ствари један чист приватно-правни однос, који проистиче из уговора између њих закљученог, и цео овај рад акционарског збора био је само последица таквог једног односа, који је и друштвеним статутима консакриран.

Д-р. Д. Д.

ПРЕГЛЕД ШТАМПЕ

за месец јануар 1927. године

I. Пољопривреда и шумарство

1. Драг. Лапчевић. Нерадни дани. Трг. Гл. 11. I. 2. Инж. Л. Тержан. Конзервисање хмеља. Пољопр. Гл. бр. 24, 1926. 3. Др. Људ. Прохаска. Нови буџет Мин. Пољопр. није ни из близа довољан. Време. 16. I.	4. Драг. Лапчевић. Засађивање воћки (надрумовима и пругама). Трг. Гл. 12. I. 5. Извоз стоке за Грчку (статист. податци за 1926. годину). Трг. Гл. 20. I. 6. Ст. Петровић. Набавка приплодне стоке у земљи и изгледи ресавског говедарства. Пољопр. Гл. бр. 24. 1926.

7. За унапређење живинарства. (Ст. податци о извозу). Трг. Гл. 12. I.
8. Инж. агр. Миленко Милошевић. Зашто су заразне болести домаћих животиња код нас у толикој мери распрострањене. Пољопр. Гл. бр. 24. 1926.
9. Драг. Лапчевић. Пољопривредна пропаганда. Трг. Гл. 14. I.
10. Јосип А. Зеџ. Уништавање неких штеточина на јужним културама. Пољопр. Гл. 24. 1926.
11. Др. М. Мирковић. Производња и извоз нашега хмеља. Трг. Гл. 19. I.
12. Др. Мил. З. Влајинац. Производња памука у нашим крајевима. Гласн. Мин. Пољопр. и Вода бр. 15. 1926.
13. N. Stanarević: Nos exportations de fruits. Revue Econ. de Belgrade, No. 1.
14. Др. Јован М. Савић. Систем пољопривредне статистике. Гласн. М. Пољопр. и Вода, бр. 15. 1926.
15. Prof. Alexis Šenšin. Le Monténégro, ses possibilités économiques et ses richesses forestières, R. E. V. No. 4.
16. Пољопривреда, сточарство и шумарство (стат. податци) у Бел. Трг. Календару за 1927. год.
17. Ing. Milenko Gavrilović. Notre industrie laitière. Rev. Econ. de Belgr. No. 1.
18. Инж. агр. Б. Трајковић. Један прилог питању привредне кризе у нашој земљи. (Употреба трактора). Трг. Гл. 25. I.

II. Индустрија

1. Крушевачка фабрика сапуна: Мерима. Време 6—9. I.
3. L. Taubert. Les bases futurs de notre crédit industriel. Revue Econ. de Belgr., Janvier.
3. Миливоје М. Савић. Стварање наше народне индустрије. Привр. Прегл. 23. I.

III. Кредит и банке

1. Новац и капитал у 1926. години. и Народна Банка у 1926. г. Привр. Прегл. од 9. I.
2. Крахови банака у 1926. години. Привр. Прегл. 9. I.
3. Проф. В. Розенберг. Наше банке (стат. за 1925. г.). Вел. Трг. Кал. 1927. год.

IV. Финансије: буџет, порези, валута

1. Еспозе Министра Финансија о предлогу буџета за 1927-28. год. у дневн. листовима од 4. I.
2. Динар у току 1926. године. Привр. Прегл. од 9. I.
3. Вел. Бајкић. Стручан министар? Добро. А Скупштина? Трг. Гл. 7. —10. I.
4. Ник. Станаревић. Предлог буџета за 1927-28. годину. Срп. Књиж. Гл. 1. I.
5. Народна Банка: рачун губитка и добитка и рачун изравнања на дан 31. XII. 1926. Трг. Гл. 20. I.
6. Мил. Б. Тошић. Колико има државних чиновника. Трг. Гл. 7. до 10. I.
7. Драг. Лапчевић. Питање нашег дувана (о монополу). Трг. Гл. 26. I.
8. Вој. Т. Катунцац. Буџети. Задруж. Календар за 1927. год.

V. Трговина и царине.

1. Наш извоз у 1926. год. Привр. Прегл. 9. I.
2. Извештај са тржишта робе. Општи поглед на 1926. годину. Привр. Прегл. 9. I.
3. Воја Петковић. Шљиварска трговина у 1926. години. Трг. Гл. 7—10. I.
5. Die Handelsbeziehungen zwischen Jugoslawien und Osterreich. Neue Freie Presse. 15. I.
5. Финансијски одбор: претрес буџета Мин. Трг. и Инд. у дневним листовима од 23. I.

6. Трговина (статист. податци о увозу и извозу) и царинска тарифа. Вел. Трг. Календар за 1927. годину.

VI. Саобраћај и тарифе

1. Д. Петковић. Бродарство на нашим рекама. Привр. Прегл. 2. I.
2. Инж. А. Прокопјев. Искоришћавање трамвајских пруга у Београду. Трг. Гл. 7—10. I.
3. Инж. Т. Шубаревић. Железничка пруга Београд—Сплит. Трг. Гл. 13. I.
4. Инж. Ст. Бурмазовић. Одржавање путова. Привр. Прегл. 16. I.
5. А. Podobédov. Relevé statistique des données de la direction des chemins de fer. Rev. Econ. de B. No. 1.
6. Бродарство на нашим рекама (стат. податци). Вел. Трг. Календ. 1927. године.
7. S. Maksimov. Direction de notre activité technique sur le Danube. rev. Econom. de Belgr. No. 1.
8. Freihäfen in den Balkanländern. Neue Freie Presse 29. I.
9. S. Sirišćević. Les chantiers navals dans le Royaume S. H. S. Rev. Econom. de B. No. 1.

VII. Занат и кућевна радиноост

1. Представка Занатске Коморе Министру Правде у ствари поруцбина на рачун репарација. Привр. Прегл. 2. I.
2. Милена Д. Лапчевић. О увођењу и унапређењу кућевне индустрије у нашим селима. Задр. Кал. за 1927. годину.

VIII. Радничко законодавство.

1. Données statistique sur les ouvriers et leur salaires dans le Royaume S. H. S. Rev. Econ. de B. № 1.

IX. Социјална и комунална политика

1. Др. Лаза М. Костић. Број становништва у Београду. Трг. Гл. 5. I.
2. Др. Богдан Марковић, Мин. Фин. Говор о обласним самоуправама, дневни листови 17. I.
3. Др. М. Н. Ђорић. Здравствена политика и болнице. Време 20. I.
4. Др. Милосл. Стојадиновић. Значај обласних избора. Трг. Гл. 23. I.

X. Економска политика.

1. Кретање цена у трговини на велико. Привр. Прегл. 9. I.
2. Каква је била привредна 1926. година. Изјаве наших привредн. Трг. Гл. 7—10. I.
3. Драг. Лапчевић. О коморама. Трг. Гл. 18. I.
4. Марко Бауер. Нацрт Закона о Коморама. Трг. Гл. 22. I.
5. Ник. Станаревић. Против средњег века. Трг. Гл. 7—10. I.
6. Иван Чупик. Да ли заједничке или одвојене привредне Коморе. Трг. Гл. 22. I.
8. Св. Мародић. Пут ка здравом привредном напретку. Трг. Гл. 7—10. I.
9. Конференција о нацрту Закона о Коморама. Трг. Гл. и дневни листови од 22 и 23. I.
10. Милан Покрајчић. Привредна политика и стручна настава. Трг. Гл. 20. I.
11. Др. Милан Грковић. Узроци наше привредне кризе и њезино лечење. Задр. Календар за 1927 г.

Власник за Друштво, Председник
Милић Радовановић
Јованова, 77

Одговорни уредник
Никола Станаревић
Цар Урошева ул. 17

ПРВО КРАЉ. ПОВЛАШЋЕНО БРОДАРСКО ДРУШТВО

ДИРЕКЦИЈА У БЕОГРАДУ
КАРАЂОРЂЕВА УЛ. БР. 6

Телефонски бројеви: 4-95, 30-75, 39-37

Врши све послове ТРАНС-
ПОРТА ПУНОТЕРЕТНИХ
ШЛЕПОВА натоварених
сваковрсном робом са — и
за све станице на Дунаву,
Сави, Тиси, Драви и Ка-
налима Краља Петра
и Краља Александра

Има своје агенције у
земљи и на страни у Бечу,
Будим Пешти, Коморану,
Букурешту и Браили.

Ишла је из штампе нова књига

О

ВАЛОРИЗАЦИЈИ

СА ТЕКСТОМ ЗАКОНА
ОД 7. АВГУСТА 1926. и ПРАВИЛ-
НИКОМ ЗА ЊЕГОВО ИЗВРШЕЊЕ

од

МИЛОРАДА ЗЕБИЋА
инспектора Мин. Трговине и Индустије

Књига даје потребна објашњења
о валоризацији и исправкама у
билансима задруга, акционарских
и других друштава обавезних на
јавно полагање рачуна; о пове-
ћању главнице, о резервним фон-
довима и другим питањима
која су у вези с валоризовањем.
ЦЕНА 30.— ДИНАРА.
МОЖЕ СЕ ДОБИТИ КОД ПИСЦА
БЕОГРАД — КНЕЗ МИЛЕТИНА 72

HRVATSKO-SLAVONSKA ZEMALJSKA
HIPOTEKARNA BANKA

ZAGREB
Zrinjski Trg 7

*Podružnica: OSIJEK, ugao Trg Kralja Petra broj 8
i Štrosmajerove ulice broj 1*

*Osnovana godine 1892. — Uplaćena dionička glavica Din. 60,000.000
Pričuve Din. 23,000.000*

BANKOVNI ODIO

Inostrani odio koji pruža osobite polakšice našim iseljenicima u Sjevernoj i Južnoj Americi, kao i u svim drugim prekomorskim krajevima. — Devizni odio kupuje i prodaje uz najpovoljnije uvjete devize i valute, te izvršuje doznaku istih u sve države najbrže

OVLAŠTENI HIPOTEKARNI ODIO

Podijeljuje hipotekarne i amortizacione zajmove na nekretnine. — Izdaje 4½% založnice koje uživaju pupitarnu sigurnost i jamčevnu sposobnost.

UKAMAĆUJE ULOŠKE NAJPOVOLJNIJE

ФИЛИЈАЛ

ПРАШКЕ КРЕДИТНЕ БАНКЕ
У БЕОГРАДУ

у сопственој згради на углу Краља Милана и Сремске улице
ЦЕНТРАЛА У ПРАГУ

Акц. Капитал Кч 100,000.000 - Рез. фондови Кч 67,000.000

Филијале у Чехословачкој Републици: Братислава, Брно, Чешке Буђејовице, Колин, Кошице, Кралупи н/Влт, Литомјерице, Мост, Наход, Оломмоуц Мор. О трава, Писек, Плзењ, Раковњик, Роуднице н/Л., Чешка Требова, Ухерске Храдиште, Усти н/Л., Хрућим. — У Бугарској: Софија. — Обавља све банкарске послове; врши дознаке на сва места у Краљевини С. Х. С., Чехословачкој Републици и иностранству

Даје под закуп сефове у челичном трезору

УВОЗНО ОДЕЛЕЊЕ

ИЗВОЗНО ОДЕЛЕЊЕ

ТЕЛЕФОНИ БРОЈ: 1980, 81, 82 и 83

**Рачун код Поштанског Чековног Завода у Београду број 51005
у Загребу 39,081**

ГРАФИЧКИ ЗАВОД „МАКАРИЈЕ“ А. Д. БЕОГРАД—ЗЕМУН